

גולדה מאיר: מנהיגה על כס מזכיר המפלגה

מאיר חזן

באו אלי פעם והציעו לי שאכתוב זיכרונות פוליטיים. אמרתי: מה יש לספר? את הדברים המעניינים לא אספר, ומה שאוכל לספר – לא מעניין.¹

(גולדה מאיר, פברואר 1966)

מבוא

גולדה מאיר היא האישה היחידה בתולדות מפא"י ומפלגת העבודה ששירתה בתפקיד מזכיר המפלגה. כמעט 80 שנה התקיימה המשרה, עד שהוחלט על ביטולה בוועידת מפלגת העבודה באוגוסט 2009. מאיר כיהנה פעמיים בתפקיד: תחילה בשנים 1930-1931, ולימים היתה המזכירה האחרונה של מפא"י והראשונה של מפלגת העבודה בשנים 1966-1968. תפקיד מזכיר המפלגה היה משרה פוליטית חשובה בקורות מפא"י. יותר מ-20 פוליטיקאים בכירים יותר ובכירים פחות כיהנו בתפקיד, לעתים כשלב במסלול הפוליטי ופעמים כשיבוץ זמני כדי לאייש לשעה את המשרה שהתפנתה עקב שינויים פרסונליים במערכת הפוליטית או בשל אילוצים חולפים. כהונה זו היתה לא אחת מעין מקפצה בקידום אל משרות בכירות יותר, אך פעמים היא היתה פסגת המעורבות בחיים הפוליטיים. תנודות רבות חלו במרוצת השנים במידת משקלה וחשיבותה של משרת מזכיר המפלגה בחיים הציבוריים; אלה נגזרו הן ממצבים פוליטיים משתנים, הן ממעמדה של מפא"י בימים שקדמו להקמת המדינה ובאלה שבאו בעקבותיה והן מיחסי הכוחות הפנימיים בין מגוון גורמים בקשת הפוליטית של מפא"י. המפלגה הוקמה מראשיתה בתורת גוף השואף לאגד בחיקו שלל מסורות, אינטרסים, קבוצות וחוגים. כיאה למסגרת הרואה את עצמה מיסודה כמפלגת המונים רחבים, היתה מפא"י מעין כור היתוך שהטמיע בקרבו ערב רב של אישים, שמצאו בעשייה פוליטית כר מועדף לפעילות חברתית משמעותית. מכאן גם שעל המזכיר

1. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 15.2.1966, ארכיון מפלגת העבודה ע"ש משה שרת, בית ברל (להלן: אמ"ע).

הוטלה המשימה לגבש את המפלגה לכלל מערכת בעלת חיוניות ומעורבות מתמשכת במתרחש, החותרת לצרף אליה עוד ועוד קהלים, ובה בעת מעניקה מענה לצורכיהם ולמאוייהם של מי שמלכתחילה הביעו נאמנות אליה. בנסיבות אלה נודעה בתקופות שונות משמעות ייחודית לאישיות הממלאה את משרת המזכיר.

רבים מבכירי מפא"י, ובהם ברל כצנלסון, דוד בן-גוריון, יצחק טבנקין, יוסף אהרנוביץ ולוי אשכול, לא מילאו מעולם את משרת מזכיר המפלגה. הם לא ראו בה שלב עיקרי ומכריע בטיפוח מעמדם והקריירה הפוליטית שלהם. המגע ההדוק והרצוף עם סניפי המפלגה ועם 'החברים בשטח' לא היה בעיניהם מעולם בבחינת משאת נפש, לבטח לעומת החלופות הביצועיות והרעיוניות שעמדו לרשותם. עם זאת, אישים לא נטולי ערך ועוצמה פוליטית, כמו יוסף שפרינצק, יצחק בן-אהרן, פנחס לוביאניקר (לבון), גיורא יוספטל ויוסף אלמוגי מילאו במרוצת הזמן את תפקיד המזכיר. פורמלית זו היתה המשרה הרמה ביותר במדרג המפלגתי. בפועל היא נתפסה משנית בחשיבותה לעומת תפקידים אחרים שהיו פתוחים לפני חברי מפא"י בהסתדרות הציונית, בהסתדרות העובדים, בוועד הלאומי ובהמשך בממשלת ישראל ובמוסדות המדינה. משקל יחסי זה נותר בעינו גם כשהוקמה מפלגת העבודה בשנת 1968 (חוץ מאשר בשתי שנותיה הראשונות), ומפא"י נטמעה בה כציר המרכזי שלה.

במחקר ההיסטורי הענף על מפא"י ומפלגת העבודה יוחדה תשומת לב שולית למשרת מזכיר המפלגה, אם בכלל. במחקריהם של פיטר מדינג, יעקב גולדשטיין, יונתן שפירא ונתן ינאי, שבחנו במגוון דגשים את תהליכי המיסוד וקבלת ההחלטות במפא"י בתקופות שונות, אין סמכותו של מזכיר המפלגה מצטיירת כמוקד כוח ניכר ובעל עוצמה, המחייב ללבן כהלכה את מעמדו. לשיטתם, המתח בין ההנהגה לבין אנשי מנגנון המפלגה, והעימותים בין בעלי השקפות מנוגדות בסוגיות העומדות על סדר היום לא התנקזו אל מזכיר המפלגה כאל צומת מרכזי לקביעת מתווה הדיונים במוסדות הפנימיים ולגיבוש ההכרעות הפוליטיות הנופלות במסגרתם.² גם במחקריהם של יוסף גורני, אניטה שפירא, זאב צחור ומאיר אביזוהר, שניתחו סוגיות פוליטיות ורעיוניות שהעסיקו את מפא"י, נזכרים רק כבדרך אגב מזכירי המפלגה כגורם במכלול השיקולים והתהליכים שבהם דנו.³ במחקרו הממזג עיון במאבקים מוסדיים עם ליבון מחלוקות רעיוניות במפא"י של ראשית

2. ראו למשל: Peter Y. Medding, *Mapai in Israel: Political Organization and Government*; *in a New Society*, Cambridge 1972, esp. pp. 124-129; נתן ינאי, קרע בצמרת: המשבר שזועזע את מפא"י והביא להקמת רפ"י, תל-אביב 1969, עמ' 86-89, 107 ועוד; יונתן שפירא, אחרות העבודה ההיסטורית: עצמתו של ארגון פוליטי, תל-אביב תשל"ה, עמ' 190-199; יעקב גולדשטיין, בדרך להגמוניה: מפא"י: התגבשות מדיניותה, 1930-1936, תל-אביב תש"ם.
3. ראו למשל: יוסף גורני, שותפות ומאבק: חיים וייצמן ותנועת הפועלים בארץ ישראל, תל-אביב תשל"ו; אניטה שפירא, ברל: ביוגרפיה, תל-אביב תש"ם; זאב צחור, החזון והחשבון: בן-גוריון בין אידאולוגיה לפוליטיקה, תל-אביב 1994; מאיר אביזוהר, בראי סדוק: אידיאלים חברתיים ולאומיים והשתקפותם בעולמה של מפא"י, תל-אביב תש"ן.

ימי העצמאות, ציין אבי בראלי את זלמן ארן כמי שבעת כהונתו כמזכיר המפלגה מילא תפקיד רב-ערך כמקשר בין ההנהגה למנגנון מכוח מקומו במערך הפוליטי הפנימי.⁴ אחד הביטויים לדלות העיון במשרת מזכיר המפלגה במפא"י הוא העובדה שכהונתה הראשונה של גולדה מאיר בתפקיד מזכירת מפא"י נותרה פרק עולם בתולדותיה, שהמחקר ההיסטורי פסח עליו משום-מה.⁵ היא היתה מזכירת מפא"י יחד עם חיים שורר מנובמבר 1930 עד ספטמבר 1931.⁶ מאירסון (מאיר) בת ה-32 נבחרה לתפקיד במקומו של זלמן אהרונוביץ (ארן), כחברת מפלגת אחדות-העבודה לשעבר. משרת מזכיר המפלגה היתה אז מנהלית בעיקרה, ומשקלה הפוליטי היה צנוע. המינוי העיד על השתייכותה לשורה השלישית של המנהיגות בשנותיה הראשונות של מפא"י והעיד על מידת האמון וההערכה שרחשו כלפיה ראשי המפלגה שמוצאם מאחדות-העבודה, ובהם בן-גוריון, כצנלסון, דוד רמז וזלמן רובשוב (שזר).

טענתי היא, שלפועלה של מאיר כמזכירת מפא"י ובהמשך כמזכירת מפלגת העבודה מפרברואר 1966 עד אוגוסט 1968 היתה חשיבות רבה בעדכון השקפותיה על המתרחש בחיים הפוליטיים הפנימיים בישראל, לקראת התמנותה לראש ממשלת ישראל בשנת 1969. לתקופה הנדונה נודעה חשיבות מרכזית בהתוויית סדר היום והגבולות שיתחמו בהמשך את מרחב התמרון המסור בידה לגיבוש ולקידום יעדים פוליטיים שבהם חפצה בזמן כהונתה במשרת ראש הממשלה, ולא פחות חשוב – בעיצוב מחדש של דמותה הפוליטית בקרב הציבור בישראל, לטוב ולרע. נדמה שיותר מכל אישיות ציבורית בכירה אחרת בגלריה הפוליטית הענפה שהצמיחה תנועת העבודה, נתקבעה דמותה של מאיר כאישיות המגלמת כמעט אינטואיטיבית בזיכרון הציבורי את דמותו (המאוסה לפרקים) של המפא"יניק הטיפוסי. בימים שבהם ההזדהות הפנימית של 'החבר' עם 'המפלגה' נחשבה לסוג של ייעוד נעלה, ומפלגה היתה 'מעין בית, ואדם מן היישוב ראוי שיהיה לו בית, שיהיה מצוי בביתו, בקרב חבריו',⁷ נתפסה מאיר כהתגלמות הצלולה של אחת ממידות החיים החברתיים בישראל.

4. אבי בראלי, מפא"י בראשית העצמאות, 1948-1953, ירושלים תשס"ז, עמ' 61-62.
5. ראו למשל: גולדשטיין, בדרך להגמוניה; מאיר אביזוהר (עורך), גולדה: צמיחתה של מנהיגה (1921-1956), תל-אביב תשנ"ד; מירון מרזיני, גולדה: ביוגרפיה פוליטית, תל-אביב 2008. מאיר עצמה ייחדה פסקה אחת באוטוביוגרפיה שלה לכהונתה כמזכירת מפא"י בשנות השישים, ועל כהונתה בשנות השלושים פסחה כליל. גולדה מאיר, חיי, תל-אביב 1975, עמ' 256.
6. פרוטוקול מרכז מפא"י, 27.11.1930, 4.8.1931, 5.8.1931, אמ"ע; פרוטוקול מזכירות מפא"י, 2.9.1930, 7.11.1930, 23.9.1931, שם. בעשור הראשון של שנות השלושים היתה כהונת המזכיר לא אחת בצמדים, ביטוי לכך שהמפלגה היא איחוד של אחדות-העבודה עם הפועל-הצעיר (שורר, שברכות השנים ערך את דבר, כיהן בתפקיד כנציג הפועל-הצעיר).
7. שלמה אבינרי, 'סופה של תקופה', אמות, ד, ב (אוקטובר-נובמבר 1965), עמ' 10-11.

בחירת מאיר לתפקיד מזכירת מפא"י בשנת 1966

המאבק על דרכי הטיפוּל ב'פרשת לבון' וכן סדרת משברים ומחלוקות בנושאי ביטחון (כגון פיתוח הכור הגרעיני בדימונה ופעילות מדענים גרמנים במצרים), שהיו בין הגורמים לפרישת בן-גוריון מתפקיד ראש הממשלה ביוני 1963, הוליכו בצירוף סוגיות אחרות שעמדו על סדר היום (כגון שינוי שיטת הבחירות, המערך עם אחדות-העבודה וגורלה של קבוצת 'מן היסוד') לעזיבתו את מפא"י עם קבוצת חברים, ולייסוד רפ"י ב-29 ביוני 1965.⁸ כעבור ארבעה חודשים, ב-2 בנובמבר, התקיימו הבחירות לכנסת השישית ובהן זכה המערך (מפא"י ומפלגת אחדות-העבודה) להישג נכבד של 45 מושבים בכנסת, בעוד רפ"י הסתפקה בעשרה מושבים וגח"ל ב-26 מושבים. שני הבכירים ברביעיית האישים שהנהיגו את מפא"י בדרך לניצחון, ראש הממשלה לוי אשכול ושרת החוץ גולדה מאיר (השניים האחרים היו שר האוצר פנחס ספיר ושר החינוך זלמן ארן), חלו מיד לאחר הבחירות – אשכול לקה בלבו ובדלקת ריאות, שמהם התקשה להתאושש, ומאיר עברה אירוע מוחי קל, אושפזה ואובחן אצלה סרטן הבלוטות.⁹

על אף בעיות הבריאות עמדה מאיר בראש צוות המשא-ומתן להרכבת הקואליציה הממשלתית ולבחירת נציגי מפא"י בוועדה המרכזת של הסתדרות העובדים, לאחר שלפני הבחירות עמדה בראש ועדת המינויים שגיבשה את הרכב סיעת מפא"י לכנסת.¹⁰ פעילותה זו העידה על תפקידה המרכזי בחיים הפנימיים של המפלגה כחלק מתהליכי ההיערכות והגיבוש המחודשים של מפא"י בעקבות פרישת רפ"י. עם זאת היא החליטה לפרוש מכהונת שרת החוץ ולעזוב את הממשלה. בשעתו, כשנתמנתה לשרת החוץ, ציינה שהיא 'הולכת לתפקיד זה באופן זמני'. כמנהגם של בכירי מפא"י, שאהבו להצטייר כמי שהתפקיד הנחשק נכפה עליהם ובאין ברירה הם נעתרים, הגדירה את בחירתה 'צו אכזרי'.¹¹ בפועל שימשה מאיר שרת החוץ של ישראל תשע שנים וחצי, מ-18 ביוני 1956 עד 11 בינואר 1966. החלטתה לעזוב את הממשלה, שזכתה אותה מפי מנחם בגין בתואר 'היהודייה הגאה', לא ניחתה על אשכול כרעם ביום בהיר ולא נחשבה בעיניו לאיום בכוח או מכה ליוקר, אף שבדברי הפְּרָדה שלו ממנה במליאת הכנסת הודה בנימוס קורקטי שקשה לו במיוחד להשלים עם החלטתה לפרוש. רענון המנהיגות הבכירה בממשלה עלה בקנה אחד עם המסר המרכזי של הנחלת פוליטיקה 'חדשה ונמרצת' שביקש להשרות באמצעות תמיכת

8. ראו למשל: ינאי, קרע בצמרת; זכי שלום, כאש בעצמותיו: דוד בן-גוריון ומאבקיו על דמות המדינה והנהגתה, 1963-1967, קריית שדה-בוקר תשס"ה.
9. מדוני, גולדה, עמ' 403; יוסי גולדשטיין, אשכול: ביוגרפיה, ירושלים 2003, עמ' 524-525. למעשה קיבלה מפא"י עוד ארבעה מושבים בזכות סיעות המיעוטים המסונפות לה.
10. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 6.9.1965, 10.1.1966, 30.1.1966, אמ"ע.
11. פרוטוקול מרכז מפא"י, 17.6.1956, אמ"ע. על הדחת משה שרת מתפקיד שר החוץ ראו: זכי שלום, 'התפטרות משה שרת מן הממשלה (יוני 1956): היבטים מדיניים-ביטחוניים, מפלגתיים ואישיים', הציונות, כ (1996), עמ' 259-297.

הארגון החוץ-פרלמנטרי 'אזרחים תומכי אשכול' (את"א) במרוצת מערכת הבחירות, ואם יישום מסר זה ברובד הבכיר מתרחש בלא לחץ ומרצון – מה טוב. פרישתה של מאיר היתה שילוב של הבנתה כי מיצתה את תרומתה במשרתה הנוכחית, הצורך לבחון מחדש את מצבה הפוליטי בעקבות הקרע ביחסיה עם בן-גוריון ומצוקתה הבריאותית שהחמירה בעת ההיא. אלה הוצגו לציבור כרצון להקל על עומס העבודה והמתח המונחים על כתפיה לאורך שנים רבות.¹²

עם פרישתה ציינה מאיר, כי מאז ומתמיד קיבלה את 'דין המפלגה', ואז גם ביכתה את היום הנורא ביותר בחייה הציבוריים כלשונה, היום שבו נאותה להיכנס למשרד החוץ במקום שרת¹³ ובכך נתנה יד להדחתו. היא הודיעה מפורשות שאין בכוונתה לפרוש מהחיים הפוליטיים. מאמר המערכת בדבר התנבא: 'השפעתה וסמכותה בחיים הציבוריים לא ייפגעו בשל כך כמלוא הנימה', שכן 'היא מאותם האנשים המעטים שאינם יונקים מסמכותם ממשרותיהם אלא מעניקים למשרותיהם מסמכותם האישית'.¹⁴ בשבועון מפא"י הפועל הצעיר צורפה מאיר אל פנתאון אמהות האומה: 'גולדה היא מן האמהות, מאלו, שדמות דיוקנן נשקפת אלינו מראשית תולדותינו ואף בפרקים מאוחרים שלהן; מאותן האמהות, הנמצאות בצד האבות, שחלקן ביצירת האומה ובעיצוב צורתן הרוחנית היה שווה לחלקם של האבות ולפעמים אף עדיף ממנו'.¹⁵ ממרומי שעת החסד שנקרתה בחייה הפוליטיים היא התריסה נגד הגישה הרווחת בקרב אישי ציבור ש'מגיע לי' תואר, תפקיד או מעמד חברתי, ונגד התופעה שאדם שמטילים עליו תפקיד מתחיל לחשוב ש'הוא' ראוי לכך. כמי שחווה עתידות שעוד נותרו צפונים בחיק העתיד, הדגישה שהצלחתו של איש ציבור במלאכתו תלויה בצוות שיבחר לעצמו וכי 'האסונות הגדולים ביותר קורים כשטועים בבחירת צוות'.¹⁶ העובדה שהמהלך הפוליטי הראשון שביצעה בעודה פנויה לרגע מאחריות פוליטית כלשהי היה לעטות על עצמה את גלימת הסמכות המוסרית והוא לא נעשה בהיסח הדעת, בבחינת מצוות פורשים מלומדה. הוא סימן את העמדה החדשה שבה היא שאפה למצב את עצמה בתנועת העבודה ובזירה הציבורית. חזות זו ממש ביקש, בפועל תבע, ממנה שתקבל על עצמה אחד המובהקים שבמטפחי הרוח המוסרית במערכות הציבוריות של הימים ההם, הרמטכ"ל לשעבר חיים לסקוב. במכתב הפרדה ששלח לה כתב: 'המערך בשעת הבחירות ניסה להעלות לפיד – להאיר הדרך לעתיד וקצת שיפור בהיגיינה הציבורית. לפיד זה שונה מאחרים בזה שיש קשר בין נושאו לבין הדלק שממנו

12. דברי הכנסת, 44, 12.1.1966, עמ' 345-346, 351; מאיר, חיי, עמ' 252-253; מדויני, גולדה, עמ' 404-405.

13. פרוטוקול מרכז מפא"י, 10.1.1966, אמ"ע.

14. מ"ד (מערכת דבר), 'הממשלה בלי גולדה מאיר', דבר, 14.1.1966.

15. ישראל כהן, 'גולדה מאיר', הפועל הצעיר, 18.1.1966 (ההדגשה במקור).

16. ג' מאיר מסכמת את עבודתה במשרד החוץ בעשור האחרון, דברים במסיבה עם ועדת העורכים והכתבים המדיניים, הארץ, 16.1.1966.

הלהבה ניזונה. אני מוצא עצמי עומד ותוהה בנושא זה. הצ'ק שהוצע לציבור הבוחרים ועליו We promise to pay, מה יהיה עליו?¹⁷

הידיעה שבראשה תעמוד דמות בעלת 'סמכות מוסרית' נתפסה במפא"י כרכיב רב-ערך עם היוודע דבר היענותה של מאיר להפצרות להיבחר למזכירת המפלגה בפברואר 1966.¹⁸ הפרסום של מסכת הלחצים עליה להיעתר לקבל את התפקיד, מסכת שהתנהלה זה חודשים אחדים, החל פחות משבוע ימים לאחר בחירת הממשלה החדשה. לפרסום גרמה פרישתו של חבר הכנסת ראובן ברקת מתפקיד מזכ"ל המפלגה, לאחר שנשחק עקב תיווכו המתמשך בעימות שבין אשכול לבן-גוריון ובשיכוך המתחים שהתגלו חדשות לבקרים בין 'צעירים' ל'ותיקים'. בהארץ ידעו לבאר, שהיסוסיה של מאיר לקבל את התפקיד אינם נובעים מרתיעתה משכבר 'מהתעסקות ארגונית בענייני "המפלגה"', אלא מהמתנתה להיענות עמיתיה לתביעתה כי יסכימו שתפעל להפוך את המערך לאיחוד מלא בין מפא"י לאחדות-העבודה.¹⁹ סימן פומבי ראשון להתרצותה להיבחר למזכירת המפלגה היא נתנה כאילו בהיסח הדעת במרכז מפא"י ב-30 בינואר, כאשר ציינה בחטף שלמיטב זכרונה גם כאשר היא וחיים שורר היו מזכירי מפא"י מיד לאחר האיחוד בין אחדות-העבודה והפועל-הצעיר בשנת 1930 לא שרתה האידיליה בכל חלקי המפלגה.²⁰

בנסותו לשכנעה לקבל את התפקיד, פרט אשכול על 'חוש ההתנדבות' שלה וביקש שתקדיש כמה שעות עד יום בשבוע לעניין. לדרישתה שיוסכם בתמורה שהיא תעזוב את הכנסת ענו עמיתיה בשלילה, אך נראה שבכירי מפא"י נאותו לתנאי האחר שהציבה: נכונות גורפת לקדם את האיחוד עם אחדות-העבודה.²¹ ב-3 בפברואר בחר מרכז המפלגה פה אחד במאיר למזכירת מפא"י. בדבריה לאחר הבחירה תיארה כיצד היא רואה את הגוף שבראשו תעמוד:

המפלגה זקוקה לעבודה עצומה ולא מפני שחבריה רעים. אף פעם לא רצינו ולא שאפנו להיות מפלגה אבנגרדית, אקסקלוסיבית. תמיד שאפנו להיות מפלגה עממית, מפלגת העם, מפלגת ציבור הפועלים על כל מה שיש בו. מאז ומתמיד אנו המפלגה. שנים רבות, וגם עכשיו, כאשר היו כותבים 'המפלגה' לא היו צריכים לכתוב איזו מפלגה, למרות שהיו עוד מפלגות בארץ. ידוע היה ש'המפלגה' זו מפלגתנו. כך גם היום בחיים ובחיי המדינה.²²

17. מכתב חיים לסקוב לגולדה מאיר, 14.1.1966, אמ"ע A12. לסקוב, יחד עם מרדכי מקלף – שני רמטכ"לים לשעבר שהביעו תמיכה באת"א, והיו משקל נגד לגוורדיה הבטחונית שנקבצה ברפ"י.
18. ה"ה ישראל כהן, 'מפרקי הימים: עם ברוך הבית', הפועל הצעיר, 8.2.1966.
19. סופר הארץ, 'ראובן ברקת סיים את תפקידו כמזכיר מפא"י', הארץ, 18.1.1966; 'ג' מאיר מסרבת לכהן בתפקיד רשמי במפא"י', שם, 19.1.1966; 'מיום ליום: מפא"י באין מערך ואיחוד', שם (מכאן המובאה).
20. פרוטוקול מרכז מפא"י, 30.1.1966, אמ"ע.
21. למען השגת מטרה זו היא כבר נבחרה מיד לאחר הבחירות לכנסת ליושבת-ראש הנהלת סיעת המערך בכנסת.
22. פרוטוקול מרכז מפא"י, 3.2.1966, אמ"ע.

הנחה אותה הרצון לקבע את מעמדה של מפא"י גם להבא כמסגרת המפלגתית הדומיננטית בחברה הישראלית על רקע התמורות הפוקרות אותה והופעתן של גח"ל ורפ"י כגופים מפלגתיים המתיימרים להוות אלטרנטיבה שלטונית. לשם כך, גרסה, 'מפא"י חייבת להיות מפלגה הדורשת ותובעת, המעוזה להגיד בתוקף לכל אורח ושכבת אזרחים ולכולם ביחד, כי הציבור הוא הנתבע. רבים היום הטוענים, כי "מגיע" להם. אל לנו להיות מפלגה "טובה" לכל פרט, אלא מפלגה הדורשת ותובעת מן הפרט והציבור כולו'.²³ הוויית ואווירת הנהגות וחוחת הדעת של 'דור האספרסו' – המבקש להגשים בלא מאמץ וסבל את החלום הזעיר בורגני החומרני הכולל דירה, משפחה, רכב ובידור קל ומקדש צרכנות פסיבית עם השתוקקות ל'פינה שקטה ושלוה' – היו לצנינים בעיניה. הנהגות הסלונית, הצרכנית, הפזרנית והאינדיבידואליסטית התחרתה עם האתוס התרבותי ההגמוני שייצגו תנועות הנוער מבית מדרשה של תנועת העבודה וקעקעה בהדרגה את הדומיננטיות שלהן כמייצגות האידאל שיש לשאוף אליו. כנגד תיאורו מעורר הפולמוס של הסופר וחבר הכנסת יזהר סמילנסקי את צעירי ישראל באמצע שנת 1960, המשמיעים מחאות בכיניות ודורשים 'בכל מקום שחולקים חלוקה – "מגיע לנו!" – מדוע? כי העולם חייב לנו. התביעה לעולם בלשון רבים, ואילו הקבלה היא לעולם בלשון יחיד',²⁴ ביקשה מאיר לפרוש לפני ציבור נאמני מפא"י חזון אחר. במפא"י היא ראתה את הגורם שיציב במוקד חייה של החברה הישראלית דגם חיים שונה, שאותו היא ינקה מחזון 'המפלגה התובעת' מצוות 'עשה' מחבריה, חזון ששרטט ברל כצנלסון לפני הוועידה הרביעית של מפא"י ברחובות במאי 1938.²⁵ אלא שהפעם לא איחוד התנועות הקיבוציות ותנועות הנוער היו היעד, כי אם קליטת 'ישראל השנייה'.

ישראל ישעיהו, סגן יושב-ראש הכנסת ומבכירי ה'גוש', נעל את ישיבת המרכז שבה נבחרה מאיר למזכירת המפלגה, בקביעה שעם מינויה נפתחת תקופה חדשה בדברי ימי מפא"י. לתחושה זו, שנפל דבר במפא"י, היו שותפים חסידים מובהקים ומתנגדים נחרצים. יהודה גוטהלף, שעמד להתמנות לעורך דבר, מצא במינויה אות מובהק להתאוששות, מפנה ותנופה בחיי מפא"י, שתוכנם הוא דחיקת הקרייריזם ו'הביצועים' הממלכתית-טכנוקרטי לטובת דמוקרטיזציה פנימית, ייסוד חוגים רעיוניים המעצבים את תודעת חבריה וראיית המפלגה כ'בית' שמטופחים בו החברות והסולידריות על חשבון ההתגודדות, ההשמצה

23. 'ג' מאיר: על מפא"י להיות מפלגה התובעת מהציבור', דברים בפגישת היכרות עם עובדי מרכז מפא"י, דבר, 8.2.1966.

24. יזהר סמילנסקי, 'הדור הצעיר: פנים ופנים – נסיון לשרטט דיוקן', מולד, יח, 143 (יוני-יולי 1960), עמ' 267-274 (המובאה מעמ' 269). מאמר זה היה פיתוח של דברים שנשא סמילנסקי בפתח דיון במרכז מפא"י ב-30.6.1960, והציתו פולמוס ציבורי סוער על דמותם של הצעירים הגדלים בארץ ועל פניה של ישראל בעתיד.

25. ברל כצנלסון, 'חבלי איחוד ושלבי איחוד', כתבים, ח, תל-אביב תש"ח, עמ' 114-115; גולדה מאיר, 'המפלגה בימים אלה', דברים במועצת מחוז מפא"י בתל-אביב, 27.3.1966, הפועל הצעיר, 13.4.1966.

והחתימה.²⁶ מאמר המערכת בהארץ פסק, שאף אחד ממזכירי מפא"י מאז קום המדינה לא נהנה ממעמד ציבורי דומה לזה של מאיר, ובחירתה הופכת את לשכת מזכיר מפא"י למוקד הכוח הפוליטי השני בחשיבותו במדינה, לאחר משרד ראש הממשלה.²⁷ ברפ"י, ששקדה אז על ערעור 'סמכותו המוסרית של השלטון', סימנו מיד את מאיר כמטרה להתקפה אישית בוטה ומוחצת. תחת הכותרת "גברת פילוג" בראש מפא"י, שלווה בתמונת שער תואמת, הורה הלכה בטאון רפ"י מבט חדש:

ספק אם אדם בודד אחד תרם יותר לפילוגה של מפא"י מגולדה מאיר. היא הפכה את רגישויותיה האישיות – העזות מאוד, כנראה – למעין מורה דרך לתנועת הפועלים. החברה מאיר היא אשר פיתחה תמונת עולם, המצוירת בשני צבעים בלבד: 'שחור-לבן'. כל מה שקרוב ללכה, כל מי שקרוב להשקפותיה – בבחינת שמן זית זך. כל מי שמערער על דעותיה, כל מי שאינו אחוז בולמוס של התפעלות בלתי פוסקת ממעשי ידיה – הוא בבחינת אויב, שיש ללחום בו.²⁸

אפילו במושגים הרפ"סיים המקובלים של הטחת עלבונות חריפים במפא"י, ובאותה לשון מרירה ונוזעמת גם מצד מפא"י אל עבר המתפלגים ממנה, הוגדשה כאן הסאה. במענה לרשימה זו טען מאיר בראלי, עיתונאי בדבר וממקורבי בן-גוריון, כלפי חבריו ברפ"י, שבכך שורטט רק מקצת קלסטרונה של מאיר. הוא בחר להבליט, כי אף ש'במדינת ישראל המחודשת יש רציפות וכבוד למסורת היהודית', הרי 'בכל הנוגע לשוויון האישה יש חידוש מהותי, וגולדה מאיר היא סמלו, היא דגלו'.²⁹ גם אם היה מאמרו של בראלי עדות לאמביוולנטיות שיתנהלו בה מכאן ואילך יחסי האהבה-שנאה המורכבים בין פורשי רפ"י לבין מאיר כמייצגת המובהקת של הנהגת המפלגה שהם חשו עצמם מוקאים ממנה, הרי מינויה פורש ברפ"י כמהלך המכוון מדעת להעמיק את הקרע בין המפלגות 'לאין שיעור'.³⁰ צמרת ההנהגה של מדינת ישראל הורכבה מפברואר 1966 ועד תקופת ההמתנה ערב מלחמת ששת הימים ממשולש ששלושת הקודקודים שלו הם: ראש הממשלה אשכול, שר האוצר ספיר ומזכירת מפא"י מאיר. עוצמתו היחסית והשפעתו הממשית של כל אחד מהקודקודים הללו על המתרחש השתנו מעת לעת בהתאם לנסיבות חולפות ולסוגיות שניצבו על סדר היום. שלא כמו בימי כהונתו של בן-גוריון בהנהגת המדינה ובפרק כהונתו הראשון של אשכול בתפקיד ראש הממשלה, לא התקיימה בתקופה האמורה חפיפה בין ראשות הממשלה לבין ראשות המפלגה, אלא נוצרה חלוקת סמכויות ביניהם בדרך

26. יהודה גוטלהף, 'מפלגה שיריביה מתפללים לשלומה', דבר, 11.2.1966.

27. 'מיום ליום: גולדה מאיר כמזכיר מפא"י', הארץ, 4.2.1966.

28. 'דעתה של המערכת: "גברת פילוג" בראש מפא"י', מבט חדש, 9.2.1966.

29. מאיר בראלי, 'גולדה מאיר: השלמת התמונה', שם, 16.2.1966.

30. ראו הערת המערכת שהובאה בתחתית מאמרו של בראלי, שם.

של הסכמה.³¹ באין איום או אתגר פנימי בתוך המפלגה על מנהיגותם ומתוקף ההכרה בסמכותו ובעוצמתו של כל אחד מחברי השלישייה בתחום שעליו הוא מופקד, נוצר ביניהם מפגש אינטרסים, המנוטרל מיריבות אישית-כוחנית על מעמד והשפעה. שיטה זו אפשרה לבכירי מפא"י לצלוח בשלום לא מעט מהמורות פוליטיות, בטחוניות, כלכליות ואישיות לאורך 15 החודשים הבאים.

הלבטים בעניין הרחבת שורות המפלגה

היעד הפוליטי המרכזי שמאיר שאפה להשיג בתפקידה היה איחוד בין מפא"י לאחדות-העבודה. כשלב ביניים לקראת האיחוד היא חפצה להניח מסד לתיאום הדוק ושיתוף-פעולה בין שתי המפלגות שיצרו את המערך, לאו דווקא באמצעות דיבורים מרוממים אך עקרים על חינויות האיחוד, אלא באמצעות מיסוד חברתם במסגרות ארגוניות משותפות, שירגילו את חבריהן להימצאותם במערכת ארגונית אחת. לשם כך ביקשה מאיר לקיים ישיבה משותפת של שני מרכזי המפלגות ולכונן ועדה מדינית וועדה כלכלית בהשתתפות האישים הבכירים המעורבים בתחומים הללו במפא"י ובאחדות-העבודה.³² מהלכיה אכן התקבלו כאיתותים חיוביים בקרב ראשי אחדות-העבודה, השרים ישראל גלילי ויגאל אלון, שבחרו שלא להפגין באותו שלב התלהבות יתרה מחיזוריה של מאיר. הם העדיפו לנהל בעצליים את המגעים לאיחוד, אם משום רתיעתם מפני קרע מבית עם מנהיג הקיבוץ המאוחד יצחק טבנקין ואם מפאת חששם מפני היטמעות אחדות-העבודה וערכיה בתוך מפא"י, בלי שיובטח לשיטתם ייצוג ערכי ואישי נאות להשקפותיהם.³³ גלילי ואלון נכשלו כישלון חרוץ בקריאת המפה הפוליטית וההתפתחויות הצפונות בה. לעומתם, מזכיר רפ"י חבר הכנסת שמעון פרס היה קשוב היטב לסכנה האורבת לעמדותיה של מפלגתו אם יבשילו המגעים בין מפא"י לאחדות-העבודה. הוא שילח חץ משונן אך מכוון היטב לעברה של מאיר בהזהירו אותה, שאם תנועת העבודה תתאחד שלא על בסיס של חברות ישירה ונטולת סיעות אלא על בסיס פדרטיבי 'גם רפ"י עשויה להצטרף לה [...]. מה יהיה אם ציבור הפועלים, ובתוכם רבים מחברי מפא"י, יגידו: אם איחוד – אזי איחוד מקיר לקיר?'.³⁴

31. ראו בהקשר זה: 'מיום ליום: מפא"י מתלבטת בשאלת הנהגתה', הארץ, 31.1.1966; שבת, טבת, 'יחסי כוחות בשלטון אשכול', שם, 11.2.1966.
32. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 15.2.1966, אמ"ע.
33. אורי יזהר, בין חזון לשלטון: מפלגת אחדות העבודה-פועלי ציון בתקופת היישוב והמדינה, רמת אפעל תשס"ה, עמ' 401-409.
34. שמעון פרס, 'במאבק על גישה ממלכתית ועצמאות ביטחונית', מבט חדש, 20.4.1966.

הקלחת המפלגתית המפא"יניקית ומאבקי הכוח הרוחשים במפא"י קיבלו ביטוי בידיעות החושפניות שהתמיד לפרסם מבט חדש. הידיעות הושתתו על מידע ממקורות פנימיים שהתמצאו היטב בסבך הזה. זה היה חידוש במאבקים הבין-מפלגתיים וגם בדרכי הכתיבה העיתונאית השגורים עד אז. כך נגלו לעין הציבור חיכוכים נטולי משמעות, שבדרך-כלל נותרו במחשכים, וסכסוכים זניחים שהם לחם חוקה של מפלגת שלטון שזרועותיה פרושות לאורכה ולרוחבה של הזירה הציבורית. הם נופחו לממדים מאיימים, פרנסו דברי רכילות וזכו לתהודה בכותרות העיתונים. מתוקף מעמדה ותפקידה הוצגה גולדה מאיר כניצבת במוקדן של אין ספור פרשיות מעין אלה – על מעמד הצעירים במפלגה, על הרכב הוועדה המדינית ותחומי סמכותה, על תביעתה מראש עיריית תל-אביב מרדכי נמיר שיתפטר מחברותו בכנסת בשל כפל תפקידים (בעוד היא ממלאת בו-בזמן שני תפקידים) ועוד.³⁵ המסר העיקרי של מכלול הידיעות הללו היה, שמאיר היא כישלון בתפקיד מזכירת המפלגה, וכי אינה מצליחה לכפות את מרותה ולהפגין את סמכותה בניהול המפלגה. בלי לאליץ את קוראיו להתעמק בסבך היצרי הפרטני של העימותים הפנימיים במפא"י, השכיל הארץ להעביר מסר דומה בתארו את המתרחש בה: 'סיור קצר בבית מרכז מפא"י ברחוב הירקון בתל-אביב עשוי להמחיש את העזובה השוררת במפלגה זו. אלה שרגילים היו לבקר בבית זה, קשה להם להשתחרר מהרושם שלפניהם קן משפחתי הרוס שהוריו נפרדו והירושה הגדולה נפלה בחלקה של בת חורגת'.³⁶ המונח 'בת חורגת' היה בעל כפל משמעות. מחד גיסא רימז על אחדות-העבודה, ומאידך גיסא כיוון לכתובתה של מאיר. כל אחד מהם בתורו תרם את תרומתו לפירוק ה'משפחה', שהבריח התיכון שלה עד הפילוג היה הברית האיתנה בין נאמני בן-גוריון ובכירי ה'גוש'.

מאיר ייחדה את תשומת לבה בחודשי כהונתה הראשונים להענקת תחושה לנציגי הנבחרים של המפלגה ברשויות המקומיות, במועצות הפועלים ובסניפים, שברצונה להיחשף לבעיות היומיום שלהם. לדבריה, תקופה ארוכה התוודעה למתרחש בארצות אפריקה ואסיה יותר מאשר לסוגיות המקומיות שמתחבטים בהן חברי מפא"י. בהתייחסויותיה לזירה הפוליטית הישראלית היא זנחה כמעט כליל את ההתגוששות עם גח"ל והתנגחה אך ורק עם רפ"י, ובייחוד עם מבט חדש ועם פרס, שבהם ראתה יריבים עיקריים בצד האחר של המתרס. לדבריה, היא אמרה לפרס שאמנם הוא נחל הישגים גדולים במשימת השמצתה, אך עוד בנסיעותיה ברחבי הארץ ילדים מנפנים לה בידם וצועקים 'גולדה', אין הוא מצליח במשימתו.³⁷

השאלה המרכזית בעיניה היתה כיצד להוסיף לקיים את מפא"י כ'מפלגה המונית', המקיפה בני גילים שונים, ממגוון עליות ובעלי טווח רחב של אינטרסים בחיים הציבוריים

35. ראו למשל: 'זרקור על המפלגות', מבט חדש, 28.4.1966.

36. נפתלי לביא, 'מפא"י שבויה בידי אחדות העבודה', הארץ, 4.3.1966.

37. פרוטוקול כנס ראשי רשויות מקומיות, מזכירי סניפים ומזכירי מועצות פועלים עם מאיר,

13.4.1966, אמ"ע 2-932-1967-590.

והפרטיים. בעזרת כמה אנקדוטות לכאורה, שאפה מאיר לטוות לפני עמיתה בפורומים שונים את דמות המפלגה הנשאפת לדידה, כמפלגה הנושאת שליחות בחברה הישראלית ולא ככזאת המקדשת את קיומה. שליחות זו במציאות של אמצע שנות השישים התמקדה לשיטתה ביחסים בין האשכנזים לעדות המזרח, שבהם ראתה 'ענין שהוא חומר נפץ שעלול לפוצץ אותנו, את העם ואת המדינה'.³⁸ האנקדוטה הראשונה נגעה לאירוע משנות השלושים על קליטת הקבוצה הראשונה של עליית הנוער בקיבוץ עין חרוד. בני עין חרוד נדרשו בידי המטפלות לפנות את חדריהם בעבור קבוצת עליית הנוער ולעבור לגור באוהלים, והם עשו כן. בליל שבת הראשון של הקבוצה אכלו יחדיו בחדר האוכל בני הקיבוץ וחברי עליית הנוער, ואחר-כך פתחו בני הקיבוץ כמנהגם בריקוד הורה סוער. הצעירים מעליית הנוער הצטרפו אליהם, ואז הניח אחד מהם את ידו על כתפו של נער מעין חרוד, והלה הדפה ואמר: 'כאשר אני רוקד, איני קולט עלייה'. ומאיר הבהירה למאזיניה: פרוגרמה לחוד – לפנות חדרים למען תקומת הציונות, עושים כן ברצון, אבל לרקוד ביחד, משמע לקלוט את בני-האדם ולהעניק להם מגע אנושי-תרבותי – עד כאן? היא גרסה שאין בארץ 'קיפוח עדתי'. עולים באו מארצות ערב, שם הם קופחו, והאשם בכך אינו של הקולטים, אך הדבר אינו פותר את מפתח מאחריית לפתרון תופעת הקיפוח. עם הקמת 'המשמרת הצעירה' של המפלגה היא תבעה ממנה להתמסר לעניין זה 'במרץ נעורים' ולפעול עד ש'במהרה ייעלם מהלקסיקון שלנו בארץ המושג: "ישראל השנייה"'. אנקדוטה אחרת שחלקה עם עמיתה היתה דבריו של בחור צעיר יוצא צפון אפריקה ממושב עולים, שבעת ביקור משלחת מאנשי המושבים בסיעת מפא"י בכנסת כשנה וחצי לפני כן סיפר: 'אתם לא מבינים דבר אחד ויסודי – בפעם הראשונה למדנו את התורה הזאת כאן, כשיש אסיפת מושב [...], מתווכחים, לעתים בטמפרמנט סוער, לאחר מכן מצביעים והמיעוט מקבל את דעת הרוב. [...] אתם בכלל אינכם יכולים להבין את המהפכה הזאת במהלך מחשבותינו, בנפשנו, לא ידענו דבר כזה עד שבאנו לארץ'. ומאיר הוסיפה, שפעם נשאלה בעת ביקור בארצות-הברית: 'מה הדבר הגדול ביותר שנעשה בארץ', והיא השיבה: 'אישה תימנייה, אם לחמישה-שבעה ילדים, יושבת ולומדת לקרוא ולכתוב א-ב, לומדת ששניים ועוד שניים הם ארבע, ובעלה מתהלך סביב הצריף ולא מעז להפריע לה בלימודיה'. מכך הסיקה, שהמהפכות הגדולות ביותר אינן אלה הנעשות בידי הלוחמים המסתערים על בריקדות ומפילים משטרים, אלא אלה המחוללות תמורה מהותית בחיי אנוש. באמצעות סדרת שאלות רטוריות שטחה מאיר את דמות המפלגה הרצויה בעיניה: כיצד נקלטים העולים בסניפי מפא"י, האם בחמימות? האם הם מרגישים בכית? האם הם נדחפים למילוי תפקידים בסניף? האם מקשיבים בסבלנות לדבריהם גם אם העברית שבפיהם אינה מושלמת? האם חברי המפלגה מקפידים על קיום סגנון חיים פשוט וצנוע ומודעים לעובדה שבהתנהגותם הם 'מעצבי סגנון העם' ולכן עליהם לשמש דוגמה בהליכותיהם החברתיות, 'ורואים

38. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 29.12.1966, אמ"ע. הדברים נאמרו לרגל פרישת בכור שטרית מהממשלה.

במפלגתם לא מסגרת פוליטית נוספת, אלא כבעלת שליחות חברתית, כמשמשת מופת?³⁹ ואולם חזונה המפלגתי-החברתי היה מנותק ממאוויי הצעירים שבהם תלתה את תקוותיה, בעוד היכולת לפרוץ עם מסריה לקהלים שהיו עשויים למצוא בהם אתגר ורלוונטיות לחייהם כפרטים לא נמצאה בידיה. מה שהושלך לשולי הדרך בימי כהונתה כמזכירת מפלגה היה עתיד להצליף בה כסופת פתאום עם הופעת 'הפנתרים השחורים' ותנועת 'אוהלים' בימי כהונתה כראש הממשלה.

הסבך המפלגתי-המנגנוני

אף שלא נודעה בזירה הפוליטית בזכות כושרה הארגוני דווקא, ידעה מאיר שתנאי לקידום יעדיה בזירה הפנימית הוא השלטת מרות בתוככי המפלגה, וזו אינה נקנית רק בנאומים מרגשים וחוצבי להבות. היא נהגה עד אז 'להשקיף מהאולימפוס' (כהגדרתו הנכוחה של מרדכי סורקיס, ראש עיריית כפר סבא, יושב-ראש מרכז השלטון המקומי ומראשי 'הגוש') על המתרחש בתוך מפא"י, אף שבשחר ימיו של 'הגוש', בימי הסכסוך בתחילת שנות הארבעים בין סיעה ב' (בגיבוי הקיבוץ המאוחד) לסיעה ג' ('הגוש') בסניף מפא"י בתל-אביב, היא נמנתה עם הדמויות הבכירות שלו. מראשית שנות השישים קיימה מאיר קשרים קרירים עם 'הגוש' בין השאר משום התנגדותה להקמת ועדת חקירה ממלכתית ל'פרשת לבון' כתביעת בן-גוריון. עתה היא ביקשה ליצור מוקד כוח במנגנון המפלגה שיהיה נאמן לה. מעמדו של 'הגוש' במתכונתו המקורית, שבמרכזו עמד שרגא נצר, התרופף באותה שעה במפא"י על רקע תמיכתו בבן-גוריון במחלוקת 'פרשת לבון' ופרישת רפ"י ועמה כמה מבכירי פעילי 'הגוש' (כגון סורקיס). 'הגוש', שרכיב מהותי בעוצמתו המפלגתית ינק מהיותו הגורם שאמור למנוע התחוללות מאבק איתנים ארגוני בתוך הממסד המוביל את המפלגה, כשל במילוי משימתו. עקב כך עבר 'הגוש' שידור מערכות ויהושע רבינוביץ, סגן ראש עיריית תל-אביב, היה לדמות הדומיננטית בו.⁴⁰ בתהליך ההיערכות המחודשת של המוסד הלא-פורמלי רב-היוקרה וההשפעה הזה, הצליחה מאיר בינוי 1966, לאחר לחץ ממושך ובתמיכת אשכול, למנות את דוד קלדרון, מנהל מחלקת ההתיישבות בסוכנות היהודית וראש מטה הבחירות של המערך בבחירות שהתקיימו בנובמבר 1965, לתפקיד ראש מחלקת הארגון של מפא"י. המינוי לווה בתוכנית

39. פרוטוקול כנס ראשי רשויות מקומיות, מזכירי סניפים ומזכירי מועצות פועלים עם מאיר, 13.4.1966, אמ"ע 590-1967-932; פרוטוקול מזכירות מפא"י, 15.2.1966, אמ"ע; מאיר, 'המפלגה בימים אלה', דברים במועצת מחוז מפא"י בתל-אביב, 27.3.1966, הפועל הצעיר, 13.4.1966; פרוטוקול מרכז מפא"י, 9.6.1966, אמ"ע.

40. ינאי, קרע בצמרת, עמ' 79-97; שרגא נצר, רשימות מפנקסי, תל-אביב תש"ם, עמ' 69; Nathan Yanai, *Party Leadership in Israel: Maintenance and Change*, Ramat Gan 1981, pp. 111-118, 131-135

לארגון מחדש מקיף בגופים המבצעים את עבודת השגרה המפלגתית, שטולטלו קשות עקב פרישת רפ"י. הגדרת סמכויותיו של קלדרון הציתה מחלוקת כוחנית עזה בין מאיר לבין בכירי מנגנון המפלגה ובהם ראש מחלקת ההסברה ישראל ישעיהו ומנהל המחלקה המוניציפלית שרגא נצר. אלה חששו מכרסום במעמדם וביכולת מעורבותם בחיי המפלגה על רקע הגברת השפעתם של חוגי 'הצעירים', כגון חברי הכנסת אברהם עופר, אשר ידלין ואריה (לובה) אליאב, והפתיחות שהפגינה מאיר כלפי אנשי אחדות-העבודה. רק איומיה של גולדה מאיר בהתפטרות והתערבותו של אשכול חילצו את מפא"י לעת עתה מהקטטה הארגונית-הכוחנית.⁴¹

כחלק מהתמורה ביחסי הכוחות הפנימיים השכילה בסופו של דבר מאיר לגבש דפוסי פעולה ששמרו על כבודו של נצר, גם אם שחקו את מעמדו, ויצרה לזמן-מה יחסי עבודה תקינים עמו למורת רוחם של כמה ממקורביה. בד בבד צורף קלדרון אל 'הגוש' בהנהגתו של רבינוביץ ונעשה לחוליה המקשרת והמתווכת בין מאיר לבין 'הגוש', שהרי דו-קיום ושיתוף-פעולה עם 'הגוש' נחשבו זה כבר לקריטיים בעיני כל מזכיר מפלגה במפא"י.⁴² בתנופת הראורגניזציה חודשה פעילותו של מדור החברות, הוקמו מסגרות אזוריות משותפות לסניפי המפלגה בקיבוצי איחוד הקבוצות והקיבוצים ולסניפיה בעיירות הפיתוח, הושלמו הדיונים והחלה לפעול מחדש 'המשמרת הצעירה' של המפלגה, הוקמה ועדה ליחסים בין-לאומיים ובוטלו המחלקות הנפרדות לעדות השונות, ובמקומן נוסדה מחלקה אחת לטיפול בהתאחדויות העולים, בקליטה, בעדות ובעיירות הפיתוח.⁴³

המשבר הכלכלי-החברתי

מחול השדים שלכד את מפא"י במעגל קסמים מאמצע שנת 1966 ואילך הושפע רבות מהמיתון הכלכלי ההולך ומתעצם, מגלי הפיטורים וסכסוכי העבודה ומאווירת הנכאים שנלוותה אליהם, ולא פסח גם על מעמדה הפוליטי של מאיר. בהיותה הדמות הבכירה בצמרת המפלגה השלטת היא לא הצטיירה בדעת הקהל כעוגן המקרין אמינות ומשרה תחושה שמפא"י נקלעה רק לאובדן דרך רגעי. אשפוז במחצית השנייה של אוגוסט לסדרת טיפולים לבלאימת מחלת הסרטן שבה לקתה, ואשר כנהוג בימים ההם לא דווחה כהלכתה לציבור, עורר גל שמועות על תפקודה הלקוי ועל נחיצות החלפתה. הדיבורים

41. משה מייזלס, 'נקודת המחלוקת: סמכויות קלדרון', מעריב, 21.6.1966; 'במפלגה', הפועל הצעיר, 28.6.1966; י' סוקר, 'קלדרון היה מיועד לתפקיד מזכיר מפא"י', מבט חדש, 29.6.1966; פרוטוקול מזכירות מפא"י, 7.7.1966, אמ"ע.

42. ריאיון עם דוד קלדרון, 19.7.1979, 26.7.1979, מראיינת אילה דן-כספי, ארכיון יד טבנקין, 16-12/19/18; ינאי, קרע בצמרת, עמ' 86-87.

43. 'במפלגה', הפועל הצעיר, 14.6.1966, 21.6.1966, 2.8.1966; זאב גולדברג, 'עניינים', שם, 9.8.1966; פרוטוקול לשכת מפא"י, 14.7.1966, אמ"ע; פרוטוקול מזכירות מפא"י, 1.9.1966, שם.

הללו והגישושים שהיו פועל יוצא מהם נעשו ביוזמת כמה מבכירי 'הגוש', והדיסקרטיות שלהם התפוגגה עד מהרה בעזרת גורמים ברפ"י, שתיארו את מאיר 'מוכת סנוורים [...] ששנאתה לרפ"י מעבירה אותה על דעתה'.⁴⁴ במהלך תקופה זו היא איימה פעם ועוד פעם להתפטר מתפקידה בשל הניגוח הבלתי-פוסק, שבסופו של דבר נהדף בהודעה שפורסמה בדבר, לבטח בתמיכתו של אשכול, ובה נכתב: 'מאז החלה ג' מאיר בתפקידה החדש הועלתה קרן מפא"י בציבור ועלתה רמת הבירורים במוסדותיה המרכזיים ובהכרעות שונות שנתקבלו בתקופה זו'.⁴⁵ התמיכה ההדדית שנתנו שני ראשי מפא"י זה לזה במרוצת המחצית השנייה של שנת 1966 אפשרה להם להתגבר על הקולות להרחתם, שנשמעו מבית ומחוץ, ושהוצמדו להם הצעות שמיות בלוויית ניתוחים מערכתיים המצדיקים זאת.⁴⁶ סביר להניח שמצב זה הידק את התלות, את הברית ואת מידת האמון והמחויבות ביניהם. ביטוי לכך היה התייצבותה הנמרצת של מאיר לימין אשכול נגד הקריאות להידברות בין מפא"י ורפ"י, שנשמעו בחוגי ההתיישבות העובדת, בייחוד בתנועת המושבים ובחלקים מאיחוד הקבוצות והקיבוצים, שחררו מפני גלישת הסכסוך הפוליטי אל חצרם. בכנסים משותפים לחברי שתי המפלגות, שהתקיימו בנהלל תחילה ואחר-כך בכפר ויתקין ב-10 בספטמבר, הובעה נכונות לפתוח ברו-שיח רעיוני שיכשיר את הקרקע להידברות. מאיר זעפה על המפגשים הללו ואמרה בסרקזם: 'עם רפ"י צריך להתפשר רק על כך אם אשכול ישאר עם ראש או בלי ראש. זה הנושא "הרעיוני" – אשכול שקרן או לא שקרן'.⁴⁷ בפתח ישיבת מזכירות מפא"י שהתקיימה ב-15 בדצמבר התנצלה מאיר על ששבועות אחדים לא כונס פורום זה, וציינה שאחת הסיבות לבקשתה בשעתו שלא יוטל עליה להיות מזכירת המפלגה היתה, 'שידעתי שהתפקיד מעל כוחותי הפיזיים'. בניסוח אופייני הוסיפה: 'לצערי הרב אני צדקתי. הייתי הרבה יותר שמחה לו הם [חבריה במפא"י] צדקו'. בכוחות מחודשים היא השתלחה בחברי רפ"י הזורקים הרבה בוץ בהתמדה מתוך תקווה שמהו יידבק, וטענה שרפ"י עברה זה כבר את גבול המותר במאבק הבין-מפלגתי. פרס השיב לה מעל רפי מבט חדש בטון תקיף: 'המדינה זקוקה לתמורה יסודית, לתכנית נועזת, ולא לגלגלות נגד דיכאון, והמשבר העמוק שהיא נתונה בו אינו נובע ממערכת שמועות ומבדיחות. חבר אליו משה דיין בציינו ש'הפורמולה הפשטנית' של מאיר ולפיה 'רפ"י היא הסכנה למדינה', מציגה את "זקני ציון" כאין וכאפס לעומת רפ"י'.⁴⁸ חילופי המהלומות המילוליות בין מפא"י לרפ"י הלכו והקצינו בשבועות הבאים, כאשר מאיר מאשימה את רפ"י שאחד האמצעים המשמשים אותה הוא 'לא אקרא לזה רצח פיזי, כי אם רצח האופי'.

44. ראו: י' סוקר, 'במעגל החדשות', מבט חדש, 7.9.1966, 19.10.1966, 9.11.1966, 16.11.1966.

45. סופר דבר, 'גולדה מאיר תחזור בשבוע הבא לעבודה', דבר, 5.10.1966.

46. ראו, למשל, י' סוקר, 'במעגל החדשות', מבט חדש, 16.11.1966, 7.12.1966.

47. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 19.10.1966, אמ"ע; אהרן הראל, בין בניין להרס: ההסתדרות ותנועת העבודה 1956-1965, פרקי מחקר ועדות, תל-אביב תשס"ד, עמ' 494-496.

48. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 15.12.1966, אמ"ע; שמעון פרס, 'תשובה לגולדה', מבט חדש, 21.12.1966; משה דיין, 'הרגשת מועקה על שום מה?', דבר, 19.12.1966.

מבט חדש ביאר כי 'מסע ההסתה' של מאיר נגד רפ"י הוא בגדר 'הוכחה באיזו מידה התרחקה היא מפטריוטיות כנה'. בתגובה על התקפת בן-גוריון על צמרת מפא"י בכינוס של מזכירות איחוד הקבוצות והקיבוצים, פרסמה לשכת מפא"י, בהתאם להצעת מזכירת המפלגה, הודעה פומבית ולפיה מערכת ההשמצה שמנהלת רפ"י 'יסודה בעיקר בנקמנות אישית', וכי תופעה זו היא 'מעשה אנטי-ציבורי ואנטי-ממלכתי המכוון לזרוע מבוכה ורפיון ידיים בקרב העם והמדינה [...]'.⁴⁹ מטעמים מנוגדים אמנם, אך למען אותה המטרה – מניעת איחוד כעת – שיתפו פעולה בכירי מפא"י ורפ"י בטרפור מהלך ההתקרבות שיוזמו פעילים זוטרים למדי בשתי המפלגות.

ברקעה של ההתכתשות הזאת עמדה התרוצצות בין מגמות מנוגדות שרחשו במפא"י מעל פני השטח ומתחתיו וחוללו תזזית בתנועת העבודה לזרמיה, בשעה שלעומת החתירה לאיחוד שיאחה את הקרע ההיסטורי עם אחדות-העבודה הוצגה חלופת ההתחברות המחודשת עם רפ"י. המשותף לשתי החלופות הללו היה ההבנה, שחינוכי ללוותה בתמורות אישיות בהנהגת המדינה, ושעוקצה של התמורה נעוץ בתחום הבטחוני. מאיר תקפה את חסידי רפ"י המטפחים את 'סיסמת "האישי החזק" הנעלם', שינהל את ענייני המדינה, והזהירה שזהו איום קיומי על המשטר הדמוקרטי.⁵⁰ מעיניה לא חמקה ההכרה שאחד מהפירות הבאושים של המיתון הכלכלי ושל הדכדוך הפושה ברחבי הציבור הוא התפוגגות מואצת בקסמם של ההנהגה הוותיקה כפרט ושל מפא"י כמפלגה בכלל, כגורמים המשרים ודאות וביטחה בצדקת הדרך. גילוי ברור למגמה זו בשנות כהונתה של מאיר כמזכירת מפא"י היה הפער המתרחב אט-אט בין האידאולוגיה והרטוריקה של קיבוץ הגלויות לבין הצרכים הרְאליים של קבוצות ושל חוגים חברתיים, שחשו כי המיתון והשלכותיו תוחמים ומגבילים את אפשרויותיהם לקידום מעמדם הכלכלי והחברתי. האפוטרופוסות המפלגתית, שמפא"י היתה הגילום והסמל המובהקים שלה במרחב הציבורי הישראלי, נהפכה יותר ויותר לעול, למעמסה ולמעצור בפני חדשנות ופריצה אל מרחבים שבהם הפרט מפתח את מאווייו בלי דין-וחשבון ותלות במסגרות נוקשות ובקודים משותפים מחייבים. מאיר היתה קשובה במידה חלקית מאוד לתהליכים האלה. הנסיונות המגושמים שעשתה 'לטפוח למפלגתה על גבה הכפוף מייסודים', בנוסח 'אנחנו בנינו', 'אנחנו עשינו', 'אנחנו אחראים', 'אנחנו ממונים' ועוד מיני 'אנחנו' מסוג זה, רק העידו שהעילית השלטונית אחוזה מידה של בהלה, משררת מסרים לאים ומתקשה למצוא מסילות שיאפשרו לה להידבר עם קהלה בשפה ובמונחים המותאמים לנסיבות הזמן.⁵¹ אות וסימן לכך היה הדרך שבה

49. פרוטוקול כנס ארצי של המערך לאחדות פועלי ארץ ישראל, 22.12.1966, אמ"ע 91-1966-23-2; דעתה של המערכת, 'העם של גולדה כבר החליט', מבט חדש, 4.1.1967; פרוטוקול לשכת מפא"י, 12.1.1966, אמ"ע.

50. מ' מיזלס, 'גולדה מאיר: בארץ מתנהלת מלחמה על קיום המשטר הדמוקרטי', מעריב, 2.1.1967.

51. משה מיזלס, 'מי שולט במפלגת השלטון?', מעריב, 2.12.1966; עמוס אילון, 'אנחנו, אנחנו!', הארץ, 25.12.1966.

תוארה דמותו של ישראל גלילי, דמות מפתח מבחינתה של מאיר בכל התפתחות פוליטית עתידית בתנועת העבודה, שפרח עיתונות צעיר ועול נסיון חיים חמד לו לצון והציגו כמי ש'ממשיך בכל נימי נפשו אל ארכיון תנועת העבודה. מה שעצוב הוא, שמציג-ארכיון יושבים בממשלה'.⁵²

עד כמה העמיקו הפער ואי-ההבנה בין משאת נפשם וצורכי הפרנסה של חברי הדור הצעיר במפא"י לבין הנהגתה יעיד הדו-שיח של חירשים שקיימה מאיר עם חברי המשמרת הצעירה של המפלגה. בלהט הדיון התריסה מאיר: מהנדס או רופא חבר מפא"י הולך לנגב ולספר או אינו הולך? כנגד מה שראתה כאינטלקטואליזם מופרז של משכילים המתאוים להתערות בחיים הפוליטיים, היא חרצה שכשרונם להרצות הרצאה מעמיקה על סוציאליזם אינו שווה מאומה בעיניה, ופיללה: "יירד למקום ויחיה בו, זו ציונות וזה סוציאליזם, זו מפא"יות וזו אזרחות טובה, וזה אלוהים בלב".⁵³ אין לטעות ולהסיק מכאן שמאיר סלדה מהשכלה ומבעלי השכלה. נכון יותר להניח שהיא הקפידה לעשות הבחנות ולהביע הסתייגות מפני חוגי משכילים שהשקפותיהם עמדו בניגוד לעמדותיה. כך למשל בכנס של חברות מפא"י הצרה מאיר על 'בחורים שבאו מבתיים שלנו [קרי, תנועת העבודה], מבתי ספר לכלכלה, והם מסבירים בצורה מזהירה שעל פי חוקי הכלכלה צריכה החברה להיות בנויה כך או אחרת, אני מזועזעת. כלכלנים יש בכל העולם, אבל את המפעל בארץ לא בנו כלכלנים'. 'הפחד שלי', ציינה, 'הוא שיש לנו פחות מדי "בטלנים" בימינו. אין אומץ להיות "בטלן"'. "בטלן" במונח של אמונה במשהו וחיים על פי זה'. בהקשר זה העירה: 'יושבת כאן אמו של מוקי [צור], כאשר שמעתי אותו אמרתי: הלב כואב שברל לא חי על מנת לשמוע אותו'.⁵⁴ אך השעה לא היתה שעתם של 'הבטלנים', הוגי הדעות ומפלסי נתיבים עדכניים לסוציאליזם הומני המתורגם לרוח התקופה. השעה, כך התברר עד מהרה, היתה שעתם של תככים פוליטיים גדושי דיסאינפורמציה, של גנרלים שאזננם כרויה לששון קרב ושל חרדה מאיימת, התרה אחר מוצא באמצעות חזיונות של אחדות.

תקופת ההמתנה

בימי ההמתנה ערב מלחמת ששת הימים נמצאה מאיר בלב הסערה הפוליטית. היא עמדה בראש המתנגדים במפא"י להקמת ממשלת ליכוד לאומי המבוססת על נטילת תפקיד ראש הממשלה או שר הביטחון מאשכול ומסירתו לידי בן-גוריון או דיין. היא שללה בתוקף את

52. נחום ברנע, 'צדוק והממשלה', מכתבים למערכת, הארץ, 30.11.1966.

53. פרוטוקול פגישת מזכירות המשמרת הצעירה של מפא"י עם מאיר, תל-אביב, 5.2.1967, אמ"ע 2-932-1967-590.

54. פרוטוקול כנס חברות נבחרות במפא"י, 18.4.1967, אמ"ע 2-15-1967-84. הוריו של מוקי צור, ורה ויעקב, היו חברים קרובים של מאיר.

האפשרות שהמשבר הבטחוני ינוצל לצורך גריעת מרכזיותה של מפא"י בתחום הביטחון. מאיר ראתה בכך פגיעה קשה בסמכותו של ראש הממשלה המכהן, שמלווה במתן גושפנקה בדיעבד להצהרות שנהגו בכירי רפ"י להשמיע לעתים מזומנות בדבר מחדלים בתחום הזה. למיטב ידיעתה והבנתה המקצועית, שהרי היתה מעורה לאורך שנים ארוכות בנושאים שהשתיקה יפה להם, גם לגופו של עניין לא נדרש לחולל שינוי כלשהו בצמרת הבטחונית משום שהצבא הוכן ונערך היטב למלחמה הצפויה.⁵⁵ כמי שנמנתה זה זמן רב עם בכירי מעצבי הגישה שלפיה ישראל אינה רוצה במלחמה ותעשה כל שאלל ידה למנעה, אך באין בררה תדע להגן על עצמה ולנצח, היא הבהירה בנאום ב-26 במאי, בהשתמשה במינוח שלאחר המלחמה יקבל משמעות שונה לחלוטין: 'אין לנו על מה לוותר. [...] כל ויתור מוכרח להביא בעקבותיו לויתור נוסף'. היא סיפרה כי נהגה להשיב לאנשי האו"ם, שנהגו בעקבות תקריות גבול לדחוק בה 'נו, תזונו קצת...!', 'שישנו רק גבול אחד, ששכנינו מוכנים להכיר בו כגבולנו, כגבול סופי – וזה חוף הים, ואנו מעבר לו...'.⁵⁶ מגישה יסודית זו נגזרה עמדתה של מאיר בימים ההם, שהמלחמה היא בלתי-נמנעת וישראל צריכה להיערך לקראתה גם בזירה הפוליטית הפנימית. מאיר, חסרת הבקאות בהיבטים הצבאיים, היתה אמנם חברה בוועדת החוץ והביטחון של הכנסת, אך מעורבותה במגעים המדיניים שהתנהלו בימים ההם היתה חלקית בלבד. הצעתו של אשכול שהיא תטוס לווינגטון ותבהיר לראשי הממשל את חומרת המצב בעיני ישראל, הוכשלה בידי אבא אבן בטענה שהדבר יפגע במעמדו כשר החוץ. מובן שבחירת מדינאי אקטיביסט כמאיר לתפקיד שליחת ישראל לווינגטון נועדה להעביר מסר נחרץ שפניה של ישראל למלחמה, בעוד שיגור אבן המתון היה אמור להעביר מסר שטרם נפל הפור. לנוכח דחיית מועד היציאה לקרב נאלצה מאיר לייחד את מרב תשומת לבה לחזית הפנימית המתערערת. את האתגר העומד לפניה ניסחה בחדות ובפשטות: 'מה תעשה "המעצמה" הנקראת עם ישראל במדינת ישראל – [...] נשאלת השאלה אם גם בנו, בעורף, תעמוד הרוח לא להחליש את הכוח שיש לנו'.⁵⁷

במבט לאחור נדמה, שדווקא פעולתה הנחרצת למניעת שינויים בהרכב הממשלה ולהכבדה על הקמת ממשלת ליכוד לאומי התבררה כרכיב מרכזי בהבטחת הניצחון בשדה הקרב. עיקשותה הפוליטית נמנתה עם הגורמים שתרמו להארכת תקופת ההמתנה, ובדיעבד אפשר הדבר את מיצוי המהלכים הדיפלומטיים ואת השלמת התכוננות הצבא למלחמה. ואולם לא להשגת יעד זה כיוונה מאיר בהתנגדותה להרחבת הממשלה. עד 26 במאי היא

55. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 25.5.1967, 1.6.1967, אמ"ע; שלמה נקדימון, לקראת שעת האפס: הדרמה שקדמה למלחמת ששת הימים, תל-אביב 1968, עמ' 81, 99-101; משה א' גלבווע, שש שנים ששה ימים: מקורותיה וקורותיה של מלחמת ששת הימים, תל-אביב תשכ"ח, עמ' 174, 180.
56. פרוטוקול דברי מאיר במפגש המועדון ההנדסי, תל-אביב, 26.5.1967, אמ"ע 396-1966-932-2.
57. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 25.5.1967, אמ"ע. השוו: זכי שלום, דיפלומטיה בצל מלחמה: אילוצים, דימויים ומאויים בדרך למלחמת ששת הימים, תל-אביב תשס"ו, עמ' 282, 326.

שללה כל שינוי במעמדו של אשכול, השהתה בקשות של בכירי רפ"י בראשות פרס להיפגש ולבחון אפשרות של חזרת רפ"י למפא"י ודחתה על הסף פניות מאלופים במיל', שחפצו לשכנעה כי תסכים להקמת ממשלת ליכוד לאומי.⁵⁸ גישתה התקיפה בעניין זה, שאותה ריככה במידה מוגבלת ב-26 במאי באמצעות נכונות לצירוף אלון בתפקיד שר במשרד הביטחון לצדו של אשכול, נתפסה כאבן הנגף העיקרית לפני מי ששאפו לעורר רושם שקיומה של ישראל וגורל המלחמה מותנים בהקמתה של ממשלת ליכוד לאומי ובהדחת אשכול ממשרת שר הביטחון. פרס, שעמד במוקדם של מאמצים אלה, הודה בגילוי לב: 'כל הזעם מופנה כלפי גולדה. יכול היה להיות מופנה כלפינו'.⁵⁹ הזעם הציבורי כלפיה, אם וככל שהיה כזה, לובה בתמיכת העיתונות. שיאו במאמר הכפשה שכתב יצחק זיר-אב, המנהל הכללי של התאחדות האיכרים ופעיל ותיק במפלגת הציונים-הכלליים, בעיתון הארץ. תחת הכותרת 'אחת שהיא המכשול', ובסגנון 'אני מאשים' הנודע של אמיל זולא בימי פרשת דרייפוס, כתב זיר-אב: 'אני מאשים את גולדה מאיר בקנאות פוליטית הרסנית. [...] אני מאשים כאזרח, כיהודי, כציוני. [...] אני מאשים את גולדה מאיר בחתירה תחת ליכוד לאומי'.⁶⁰

להתקפה החזיתית על מאיר נודע היגיון פוליטי צרוף, שהרי היא היתה הגורם רב-העוצמה ביותר במערכת הפוליטית – מתוקף תפקידה ומתוקף עמדותיה כאחד – שהתנגד עד חורמה לנטילת סמכויות מאשכול לטובת ראשי רפ"י. לטון ולסגנון ההשתלחות כלפי מאיר, שהיה ייחודי כלפיה בלבד, נלווה גם ממד שוביניסטי מובהק, שזכה למיצויו בתיאורה בידיעות אחרונות כ'איש החזק' של מפא"י ובהכתרתה בתואר *Femme Fatale*.⁶¹ ההתקפות הללו לא הניעו את מאיר לשנות את גישתה. עם זאת, היא השוותה במר לבה את מצבה כעת לימי המאבק ב'פורשים' בשנות הארבעים, בשעה שאצ"ל ובעיקר לח"י ניהלו 'הסתה פרועה' נגדה בעזרת כרוזים שהודבקו על בתים ובדרכים אחרות. 'לא פחדתי', התוודתה, 'אבל להסתה של לח"י יכלה להיות באותם ימים משמעות מסוימת. זה עשרה ימים שמתנהלת נגדי הסתה פרועה, בווייה, על ידי עיתונאים שמקבלים את השראתם לא מן השמים'.⁶² כעבור שעות אחדות התכנסה קבוצה שמנתה כמאה נשים ליד בית מרכז מפא"י ברחוב הירקון 110 בתל-אביב, מרביתן חברות רפ"י, והפגינו נגד מזכירת מפא"י עם כרזת ענק שנשאו: 'גולדה, מספיק לשנוא, בנינו מאוחדים בחזית, גם אנו רוצים להתאחד'. מאיר התייחסה לכך בביטול מעושה, ולבקשת המשטרה להיכנס לבניין כדי להגן עליה ענתה:

58. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 25.5.1967, אמ"ע; נקדימון, לקראת שעת האפס, עמ' 81, 99-101.

59. גלבוץ, שש שנים ששה ימים, עמ' 174, 180; פרוטוקול מזכירות רפ"י, 1.6.1967, אמ"ע 3-1967-24.

60. יצחק זיר-אב, 'אחת שהיא המכשול', הארץ, 30.5.1967.

61. הרצל רוזנבלום, 'בשולי ידיעות אחרונות: FEMME FATALE', ידיעות אחרונות, 1.6.1947; כתב ידיעות אחרונות, 'יום של דיונים סוערים על ממשלת-חירום', שם.

62. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 1.6.1967, אמ"ע (ישיבה ראשונה).

'כבר עמדתי לפני הפגנות של גברים, הפגנה של נשים – מילא...'⁶³ היא דחתה את הצעתו של אשכול שתצטרף לממשלה בתפקיד שרה בלי תיק יחד עם שרי גח"ל ורפ"י, והדפה בזעף את נסיונו של חבר הכנסת עקיבא גוברין (בסיום ישיבת מזכירות מפא"י שתמכה בהעברת תפקיד שר הביטחון לידי דיין) לומר בזכותה דברי שבח על התנהגותה בימים הללו: 'סליחה, אני לא נבחרתי לממשלה, לא נבחרתי שר הביטחון, ועוד לא מתתי'.⁶⁴ השחיקה שחוללו אירועי השבוע האחרון של מאי 1967 במעמדה הפוליטי ובסמכותה המוסרית של מאיר במפא"י ובציבור הרחב התאדטה באחת משהתבררו ממדי ההצלחה של צה"ל בשדה המערכה. יוקרתה האישית ספגה בלי ספק חבטה עזה. עם זאת, העובדה שהנהיגה קו שלא נהנה ממראית עין של פופולריות יתרה בלי להפגין חולשה ולהירטע גם בנסיבות כה מתוחות, עוררה כבוד והערכה בקרב תומכים ויריבים כלפי עוז רוחה וכושר עמידתה. ההתפתחויות במלחמה אף הוכיחו שדעותיה בנוגע למה שנדרש לחולל בזירה הפוליטית-המפלגתית ומה שיייתכן שאפשר להימנע ממנו היו נטועות היטב בקרקע המציאות.

אין עם מי ועל מה לדבר

מאיר לא חזרה על העקבות של הימים ההם ולא חיפשה לחזק ולעצב מחדש את הקשר אל 'העם', הממשי והווירטואלי כאחד, שהיה החוליה החלשה בביסוס עמדתה הפוליטית בזמן משבר ההמתנה. בתום המלחמה עמדו נושאים מדיניים ובטחוניים בראש סדר היום הישראלי, ומאיר רחקה יותר ויותר מעיסוק בענייני השעה הפרוזאיים והאפורים במסדרונות המפלגה, וממפגשים חסרי הוד עם עסקנים בפריפריה, הטרודים במצוקות הקיום של היומיום ובמריבות חסרות תוחלת על מעמד והשפעה בסניף מפלגתי שולי. כמי שביכרה מאז ומתמיד להתבונן ממעל על חיכוכים פנימיים, שנחשבו בעיניה לטרדות הגוזלות זמן ואנרגיה, היא דחקה כעת לירכתי תשומת לבה סוגיות שהצהירה עם כניסתה לתפקיד מזכירת מפא"י כי הן בבת עינה ומיצוי 'שליחותה'. במקום זה שיקעה את עצמה בהידוק קשרים עם יהדות העולם, בהתוויית רכיבי מדיניות השלום והביטחון של ישראל ובגיבוש כושרה של חבורת הצמרת הוותיקה של מפא"י לשמר את אחיזתה בהנהגת המסגרת הפוליטית החדשה העומדת לקום בעקבות האיחוד הקרב עם אחדות-העבודה ורפ"י. בנאומיה בפורומים גלויים וסגורים היא חדלה כמעט לחלוטין מלהגיב על הנעשה בזירה הפנימית. בולטת בהם התחושה שכל מעייניה היו נתונים למשימות של גיוס כספים והבאת כמה אלפי עולים צעירים 'מובחרים' ואידאליסטים מן האליטה היהודית של ארצות-הברית. כך בשעה שבני עדות המזרח נעלמו כליל מאופקה החברתי, היא התרפקה

63. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 29.9.1967, אמ"ע; נקדימון, לקראת שעת האפס, עמ' 242.

64. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 1.6.1967, אמ"ע (ישיבה שנייה).

נרגשות ובצבעים עזים על הבחורות והבחורים היהודים 'המצוינים' בקרב 'ההיפים'. הללו הם אמנם מלוכלכים, אינם מתרחצים, אינם מסתפרים, אינם מצחצחים נעליים, וכתנועה של 'מרד נגד' הם ניהיליסטים בהווייתם; אך דווקא נוער זה, שטרם הגדיר לעצמו בעד מה הוא ושאינו שבע ואינו מרוצה, ראוי להתמסר ולרתמו לפתרון הציוני ולעלייה לארץ.⁶⁵ בד בבד ייחדה מאיר את הופעותיה הפוליטיות לחידוד המסר שהכרח להותיר את מרב הקלפים בידיה של ישראל כשהם כמוסים, וזאת לקראת משא-ומתן ישיר עם הערבים, שאינו נראה באופן כלל.

אם ערב המלחמה התקשתה מאיר להנחיל בקרב עמיתה במפלגה את גישתה בדבר חוסר הנחיצות בשינויים בהנהגת המדינה ובהרכב הממשלה, ונקל היה להציגה כמנותקת מן המציאות וכמסתגרת בדעה שאינה מעניקה מענה לרצון הרווח בציבור הרחב, הרי התמונה השתנתה כליל בעקבות המלחמה. עמדותיה העקרוניות בסוגיית סדר העדיפויות בעקבות המלחמה היו לאבני היסוד בעיצוב מדיניותה של ישראל, אף שהשפעתה בעניינים הללו באה לידי ביטוי בשיחות מאחורי הקלעים ובדיוני הוועדה המדינית של המערך ולא בפורומים פורמליים של קבלת החלטות. בעת שהחליטה ממשלת ישראל ב־19 ביוני 1967 על יוזמת השלום ובה נכונות לסגת ממרבית השטחים שנכבשו במלחמה, שהתה מאיר בעצרת האו"ם בניו-יורק. נראה שאת יחסה העקרוני כלפי החלטה זו, שמוסמסה בחודשים הבאים והורדה מסדר היום בעקבות 'שלושת הלאוים' (לא שלום, לא הכרה, לא משא-ומתן) של ועידת מדינות ערב בח'רטום בספטמבר, נכון להסיק מההשקפה שהביעה לאחר זמן, ולפיה על ישראל לשלב בין 'כוח עמידה' ל'כוח שתיקה'.⁶⁶

בשני נאומים בספטמבר 1967, הראשון במזכירות מפא"י והשני במועצת מחוז איחוד הקבוצות והקיבוצים במפא"י – משמע בפורום מוגבל לסיקור תקשורתי ובפורום פתוח – היא שרטטה את עיקרי משנתה המדינית. את המסגרת לדבריה ואת הטון שלהם קבע הניסוח הקלאסי, ענייני ומילולי גם יחד, שבו הבהירה מדוע מוטב להימנע מהגדרת עמדה נחרצת בשלל השאלות העומדות על הפרק: 'אני מזועזעת לא מזה שעוד לא קבענו תאריך מתי נחליט סופית; אני מזועזעת מכל הדיבורים שהיו בארץ עד עכשיו. זה ממש מזועזע, עם שיכול כך לנצח, בזמן קצר כזה, כיצד אינו יכול להתגבר על יצר הדיבור שלו'. בלי כחל וסרק, נטולת לבטי מוסר סוציאליסטי-הומניסטי וחפה מכאב אנושי הנובע ממשמעות דבריה מבחינת הזולת – הפלסטיני – תיארה מאיר את 'מה שכולנו היינו רוצים, שהגדה המערבית תישאר בידנו, שהגבול יהיה הירדן, אבל בלי נדוניה רחבת-לב כזאת' בדמותם של מיליון ערבים. בתגובה על הצעות לנקוט יוזמה ולא לחכות לצלצול מחוסין, קבעה בפה מלא: 'בהחלט, לחכות. עכשיו – בוודאי. [...] מה בוער לנו? [...] אל

65. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 3.12.1967, אמ"ע.

66. חנה זמר, 'גולדה מאיר בראיון עם "דבר"', דבר, 5.7.1968. להחלטת ממשלת ישראל ב־19.6.1967 ולשחיקתה ראו: ראובן פדהצור, ניצחון המבוכה: מדיניות ישראל בשטחים לאחר מלחמת ששת הימים, תל-אביב תשנ"ו, עמ' 47-57, 59-75.

נרוץ אחריו. [...] שום דבר לא לוחץ עלינו עכשיו להחליט על גבולות. אם נישאל 'מה אתם מוכנים לעשות למען שלום? לדעתי אנחנו לא מוכנים לעשות דבר. יבואו הערבים ונדבר איתם'. לדעתה, צריך להכריז שהגבולות הקודמים לא יחזרו. באילו גבולות היא רוצה – סירבה לומר. בהכרזות רמות על 'אף שעל אדמה' ראתה מעשה פשע, שכן ראשיתן וסופן מלל עקר. לפני הנוער היהודי מיאנה להעמיד אתגר ליישב פליטים ערבים, אף אם גרסה כי שיקומם של כמה עשרות אלפי פליטים ערבים בפרויקט לדוגמה עשוי להיות מנוף להוכחת הסיכויים לפתרון בעיית הפליטות. לנוער היא הציגה שני אתגרים אחרים: האחד – 'לך להתיישבות על הרמה', בגדה המערבית 'ובסביבות אל עריש'; והשני – 'מה שנחוץ לנו כמו אויר לנשימה, כמו החיים, זה עוד מיליון, עוד שני מיליון יהודים במשך שנים אחדות, שנים ספורות'. היא העריכה שתעבורנה עוד שנים, 'אולי שנים רבות', בטרם ייחתמו הסכמי שלום עם הערבים, ולכן אין כל טעם לפתוח במריבה בין היהודים לבין עצמם בנוגע לתנאי השלום. גישה בסיסית זו שאין להיחפז – נבנה תחילה את הארץ, נקבץ גלויות, ניישב את הנגב, נפתח את הגליל וכן הלאה – היתה נטועה עמוק בהשקפתה של מפא"י משחר ימיה. חוכמת דחיית הכרעות בעלות פוטנציאל מפלג וטראומטי למועד שאין מנוס מקבלתן היתה מיסודות ההתנהלות המפא"יניקית בכל תחומי החיים, והיא הועתקה כעת גם לסוגיית גורלם של השטחים הכבושים. ממרום נסיונה המדיני הזהירה מאיר את עמיתיה בייחוד מפני אזכור המונח 'מדינה פלסטינאית', שכן למדינה כזאת הוגדרו באו"ם גבולות בשנת 1947. היא הציעה שלא להיחפז בדיבורים על אוטונומיה לפלסטינים, כפי שעשה אלון בתוכנית שגיבש בימים ההם, שכן כעבור שישה חודשים הם יתבעו עצמאות וידרשו לקיים משאל עם: 'אין היום דבר פופולרי בעולם מאשר עם שרוצה להיות עצמאי ורוצה להחליט לאן הוא שייך. כמו ירינו ניצור זאת?'. בה בעת שללה מאיר יצירת מדינה דו-לאומית מהים עד הירדן. היא לא הסתירה כי היתה מעדיפה להוציא את ערביי הגדה המערבית בסיוע מדינות ערב, 'לא סתם לגרש, חס וחלילה', אך הודתה שאינה יודעת כיצד עושים זאת. מבחינה מוסרית לא היו לה לבטים, שכן כבר לפני כמה עשרות שנים, כשראתה כיצד היהודים קונים קרקעות שישבו עליהן ערבים, והללו לא תמיד מקבלים את כספם וזזים מרצונם, עמדה לפניה הבעיה האם זה מוסרי אם לאו, והיא הכריעה בלבה: 'כן, מפני שהדבר הבלתי מוסרי בעולם אז ובעולם היום זה אי-קיום העם היהודי ואי-קיום מדינה יהודית'.⁶⁷ ההשקפה שגיבשה לעצמה באשר למה שנחוץ ואפשר לעשות עם הישגי המלחמה הפכה לקונסנזוס, ששיקף כהלכה את התחושות והרצונות שפיעמו אצל רוב רובו של הציבור. גורם זה היה אחד הרכיבים בהכרה שגברה בחוגים פוליטיים נרחבים, ולפיה היא המועמדת המובהקת לרשת בבוא היום את אשכול בתפקיד ראש הממשלה.

67. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 14.9.1967, אמ"ע; פרוטוקול מועצת מחוז איחוד הקבוצות והקיבוצים, 27.9.1967, אמ"ע 590-1967-932-2.

שלהי עידן מפא"י וראשית ימי מפלגת העבודה

מיולי 1967 עד ינואר 1968 התנהל משא-ומתן רצוף משברים בין מפא"י לבין רפ"י ואחדות-העבודה על האיחוד ביניהן, שכל כולו התמקד בעיצוב מפת יחסי הכוחות העתידיים במפלגה שתקום. שלוש סוגיות עיקריות עמדו במרכז ההתדיינות: שינוי שיטת הבחירות לכנסת מיחסית לאזורית, מועד כינוסה של ועידה בוחרת ונבחרת נטולת שריונים ובחירת המוסדות והנהגת המפלגה. מאיר, שזה כבר הובילה במפא"י את הקו שלפיו יש להביא לאיחוד מידי עם אחדות-העבודה, שאפה לקבע את כוחה של ההנהגה הוותיקה במפלגה שתקום. תנאי לכך היה יצירת מערכת מגבלות ארגוניות שתמנע חבירה בין דיין, שהפופולריות שלו נסקה בעקבות המלחמה, לבין כמה מאישי 'הגוש' האוהדים אותו, כמו שרגא נצר ואבא חושי.⁶⁸ המשבר העיקרי במהלך המגעים בין הצדדים אירע במחצית השנייה של ספטמבר ובמהלך אוקטובר. ברפ"י הטילו את האשמה של פיצוץ שיחות האיחוד ישירות על כתפיה של מאיר, שלשיטתם עשתה הכול לטרפודן. אגב כך התחולל עוד סיבוב בהתנצחות המתמשכת בין בן-גוריון למאיר. במענה לנאומו של בן-גוריון בישיבת מרכז רפ"י, שבו שב והאשים את צמרת מפא"י בשחיתות, בהסתאבות מוסרית ובהתכחשות לצדק, לאמת ולעקרונות הדמוקרטיה, הביעה מאיר את צערה שהוא לא ייכנס להיסטוריה 'בכל זוהרו', והתייסרה כי 'בעניין זה של אישיותו של בן-גוריון יש לכולנו מניות'. בן-גוריון, כמנהגו, לא נשאר חייב והזכיר לה כיצד דימתה את מפא"י ל'טמני הול'.⁶⁹ הדברים החריפים שהטיחה מאיר במזכירות מפא"י ב-29 בספטמבר כלפי התנהלות רפ"י בימי ההמתנה הודלפו במלואם בידי מקורביה לידיעות אחרונות, ובתגובה פרש מבט חדש את נקודת המבט של רפ"י לאירועי אותה התקופה בליווי ציטטה משקספיר, שלא דרשה פירושים מיותרים: 'אישו של הגהנום פחות צורבת משנאתה של אישה'.⁷⁰ הדיונים בנושא האיחוד התחדשו כעבור שבועות אחדים, שכן הניואנסים הטכניים-הארגוניים שבהם התמקדו הברורים הותירו את הציבור הרחב אדיש. בניגוד להערכות שזכו לתהודה בהארץ ולפיהן הצמרת הוותיקה של מפא"י בהנהגת מאיר חותרת להכשיל את השיחות בכל דרך אפשרית,⁷¹ מטרתה היתה להבטיח את שימור עוצמתה היחסית של מפא"י. השיחות הוכתרו בהצלחה בראשית דצמבר, ובסוגיות שעמדו במחלוקת זכתה מאיר לניצחון ברור: הדיונים על הנהגת המפלגה החדשה נדחו לוועידה שתכונס ערב הבחירות לכנסת בשנת 1969, ונקבע שיחסי הכוחות הקיימים בין המפלגות – 57 אחוז למפא"י ו-21.5 אחוז

68. יזהר, בין חזון לשלטון, עמ' 411-416.

69. פרוטוקול מועצת מחוז איחוד הקבוצות והקיבוצים, 27.9.1967, אמ"ע 2-932-1967-590; פרוטוקול מזכירות מפא"י, 29.9.1967, אמ"ע; מכתב בן-גוריון למאיר, 29.9.1967, ארכיון בן-גוריון, המכון למורשת בן-גוריון (אב"ג), חטיבת התכתבויות.

70. 'מי אומר אמת?', מבט חדש, 11.10.1967; 'שתי ציטטות', שם.

71. ראו, למשל: דן מרגלית, 'ותיקי מפא"י הערימו על יריביהם', הארץ, 22.9.1967; 'מיום ליום: רפ"י חוזרת לעצמה', שם, 1.10.1967; אמנון רובינשטיין, 'רפ"י בחוץ', שם, 3.10.1967.

לרפ"י ולאחדות-העבודה – יישמרו בשש השנים הקרובות במוסדות המפלגה המאוחדת. ב-13 בדצמבר הכריעה ועידת רפ"י ברוב של פחות מ-60 אחוז להצטרף לאיחוד. בנאומו בוועידה הכריז דיין שאין הוא תומך בכך ששר האוצר ספיר וראש הממשלה אשכול יישארו בתפקידיהם. באותו היום, בתזמון מופלא, הודיעה חברת הכנסת שולמית אלוני למעריב, שבכוונתה להציע בישיבה הקרובה של סיעת המערך בכנסת את מועמדותה של מאיר לתפקיד נשיא המדינה בתום הקדנציה של זלמן שזר במאי 1968. אלוני נימקה את הצעתה בכך ששזר יהיה אז בן 79, גיל שלדעתה אינו הולם עוד בחירה לתפקיד כה רם. היא לא טרחה ליידע את מאיר בהצעתה, שהרי הטינה ההרדית ביניהן היתה מן המפורסמות. בישיבת סיעת המערך בכנסת ב-18 בדצמבר תקפה מאיר את אלוני בחמת זעם על הצעתה, שכן חשדה בדין כי תכליתה לשתק את פעילותה ואת מעורבותה בחיים הפוליטיים ובהכרעות הפוליטיות, והתריסה כלפיה: 'את לא כל כך טפשה שתהיי סבורה כי אני לא מבינה את כוונת הצעתך'.⁷² סיעת המערך הסירה את ההצעה מסדר היום. עם זאת, הצעתה של אלוני היתה גילוי מוקצן להלוך רוחות ששרר בקרב רבים מצעירי מפא"י, ולפיו, כניסוחו של חבר הכנסת אליאב שהיה אחד ממבטאיו הבולטים, הנהגת המדינה ומפא"י מצויות 'היום, ב-1968, במצב פסיכולוגי קשה, אותו הייתי מכנה פסיכולוגיה של האבות המייסדים, שאינם יכולים ואינם רוצים להרפות מה"בייבי" שהם הקימו, מהילדים שהם לימדו, במדינה ובמוסדותיה. קשה להם למסור את היצורים האלה לאומנות אחרות'.⁷³ מאיר (יחד עם אשכול וארן) היתה היעד המובהק של 'חצי הגיל' הללו, ובעיתון הארץ קודשו היא ועמיתה למעלת מנהיגיו של מסדר דתי הממאן לרופף את אחיזתו בקרנות המזבח: 'מי ששומע את הגב' גולדה מאיר מדברת כולה זעם נבואי, אינו יכול להשתחרר מן הרגש כי לפניו לא עסקנית פוליטית, אלא כוהנת דתית המאמינה בדברקות – אבוי לנו! – במוצא פיה הזועף'.⁷⁴

בעוד ההכנות לכינוס ועידת 'מפלגת העבודה הישראלית', כך נקבע שם המפלגה החדשה, הולכות ונשלמות, הפגינה מאיר שוב את מיומנותה הפוליטית. היא זימנה ב-2 בינואר 1968 דיון של מזכירות המפלגה, ראשון ואחרון במפא"י, על גורל השטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים. לכאורה נועד הדיון לחילופי דעות בפורום רחב של מפלגת השלטון על רקע הופעת עוד ועוד קבוצות שהביעו את עמדתן בנושא – מ'ארץ ישראל השלמה' ועד תנועת 'שלום וביטחון' שתבעה נסיגה לאלתר לגבולות שקדמו למלחמה בתמורה להסכמי שלום. מאיר נעזרה במליצה עממית להבהרת עילת הכינוס. לרבירה חשה שחברי מפא"י 'מתהלכים בהרגשה של "כל הבחורות מתחתנות ורק אני

72. יהושע ביצור, 'גולדה – לנשיאות', מעריב, 14.12.1967; הנ"ל, 'המערך שולל הצעת שולמית אלוני שגולדה מאיר תוצע לנשיאות במקום שזר', שם, 20.12.1967.

73. שבתי טבת, 'למועמדים לראשות הממשלה חסר אומץ לב', ריאיון עם חבר הכנסת לייבה אליאב, הארץ, 14.6.1968.

74. אמנון רובינשטיין, 'מיסדרים דתיים מתמוטטים', הארץ, 18.10.1967.

נשאר רוקה". בפועל מטרתה היתה שונה – לקבע את עמדת מפא"י בנושא לקראת האיחוד. מאיר התוודתה שהיא מתווכחת עם עצמה בוקר, צהריים וערב על הנושא, שכן אינה יודעת כיצד לתרגם את רצונותיה לתפיסה פוליטית ממשית. 'המה', ניסתה להגדיר באופן בלתי מחייב, 'יופיע כאשר יהיה עם מי'. האמירה המהותית המשמעותית שלה בדיון הוא נגעה לסוגיה הדמוגרפית. היא התריעה מפני האפשרות שמאות אלפי ערבים בלי זכויות אזרחיות יהיו נתונים לשלטון ישראל, והזהירה: 'לילדי ולנכדי לא יהיה אותו חיסון שיש לנו'.⁷⁵ במילה 'חיסון' התכוונה לרגישות היהודית – תוצר הוויית חיים במציאות של מיעוט חלש, שנאמנותו מוטלת בספק מתמיד – המודעת לסבלותיו ולמאוייו הכמוסים של 'האחר' המדוכא ומשולל הזכויות. מפא"י סיימה את תפקידה ההיסטורי ב־18 בינואר. באותו היום התקיים מרכז המפלגה האחרון, שאותו חתמה מאיר בשירת 'תחזקנה', לא לפני שהודיעה על החזרת המנדט שלה למרכז שבחר בה, בצירוף הצהרה שאין היא יודעת 'אם איזה מזכיר, אי פעם, החזיר מנדט במסיבה כל כך מאושרת וטובה'. כעבור שלושה ימים התקיים מעמד חתימת אמנת האיחוד בין שלוש המפלגות והקמת מפלגת העבודה, שאותו פתחה מאיר בציינה שדורה יצא לדרכו כשהוא מצויד בדבר אחד בלבד: 'באמונה בלתי מוגבלת בבלתי אפשי'.⁷⁶ חגיגות השעה התחלפה עד מהרה ביום קטנות.

מאיר נענתה להפצרותיהם של אשכול, ספיר, גלילי ואלון וניאותה ב־31 בינואר לקבל על עצמה את תפקיד המזכירה הכללית של מפלגת העבודה, ולצדה פרס (מזכיר רפ"י לשעבר) ואברהם גבלבר (מזכיר אחדות-העבודה לשעבר) כמזכירי משנה. למחרת היא חזרה בה מהסכמתה בעקבות התנצחות סוערת שפרצה בינה לבין סנטה יוספטל בשיבת לשכת מפא"י לשעבר, בנוגע להרכב הגוף שיבחר חברים שהיו במפא"י ללשכת מפלגת העבודה. בדיון ודברים קולני, שהתקיים בעמידה לאחר השיבה, בשעות 01:00-03:00 לפנות בוקר בבניין המפלגה ברחוב הירקון 110, הטיחה מאיר בזעם: 'השנתיים האחרונות במפלגה היו הקשות והמרות בחיי'. בחמישים שנותיה בפעילות ציבורית, מיררה, לא נאמר לה שאין היא דוברת אמת, כפי שעשתה יוספטל בשיבה זו. מאיר התרעמה על שעמיתה לא הגנו עליה כאשר גורמים במפא"י התארגנו נגדה וכאשר השמיצוה בעיתונות, ובאירוניה הוסיפה ש'היא יודעת שאינה אהודה ולא יצביעו בעדה'.⁷⁷ כעבור יומיים שוכנעה לחזור בה לאחר פניות מכל גוני הקשת הפוליטית במפלגת העבודה. בהתאם להסכם האיחוד, הגוף שבחר אותה היה חברי מפא"י לשעבר כמזכירות מפלגת העבודה. בהצבעה החשאית שהתקיימה לפי תביעתה השתתפו 89 חברים. בעד הצביעו 77, נגד חמישה, ושבעה נמנעו. בדבריי תודתה הביעה משאלה שהפעם תצליח יותר במשימתה ליצור אחדות בין חלקי

75. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 2.1.1968, אמ"ע.

76. פרוטוקול מרכז מפא"י, 18.1.1968, אמ"ע; פרוטוקול חתימת אמנת האיחוד, 21.1.1968, אמ"ע 2-24-1968-92.

77. משה מיזלס, "תותחים כבדים" הופעלו – וג' מאיר חזרה בה מסירובה להיות מזכירה, מעריב, 4.2.1968.

המפלגה מכפי שהצליחה בעת כהונתה בתפקיד מזכירת מפא"י.⁷⁸ אחת הסוגיות המידיות שהתעוררו בהקשר זה היתה כיצד לקיים את הבירורים האידאולוגיים, וכפועל יוצא – את הפלטפורמות הארגוניות הסמויות למחצה אך הלגיטימיות בתוך המפלגה החדשה. בדיון על דרכי הפעילות של חוגים רעיוניים, שהתקיים בלשכת מפלגת העבודה ב-5 במאי, חזרה מאיר אל ויכוחה משכבר הימים עם ישראל ישעיהו בנוגע לעדתיות בחברה ובפוליטיקה. בעוד ישעיהו האמין שחיוני לטפח ממדים של ייחוד עדתי כנכסים תרבותיים וכאמצעי נגד 'השתקתה והעלמתה של מציאות מקפחת ומקופחת', טענה מאיר שצריך לאסור על קיום חוגים רעיוניים על-פי מוצא עדתי. היא גרסה נחרצות, שחוגים על-פי המתכונת האמורה יסייעו להרס הרקמה החברתית של קיבוץ הגלויות ויחתרו תחת השאיפה ליצירת מפלגה המעניקה יחס ענייני וחברי לבני כל העדות בלי הבדלה ביניהן ובלא ראיית קריטריון העדה כגורם מאבחן מבחינה פוליטית ובזירה הציבורית. אף אם היה זה אמצעי יעיל לקליטת קבוצות חברתיות שהגיעו בשנות העלייה הגדולה, הודתה, הרי 'כולנו חטאנו חטא איום' בהעדפת שיטת הנציגות העדתית ובעטייה 'צצה לנו שורה של נציגים עדתיים, לא תמיד הכי מצוינים. ואני אומרת זאת באנדרסטייטמנט, ובא יום הדין, ואנו גיבורים כולנו, מוצאים את עצמנו שבויים בידיהם'.⁷⁹

לעומת העדתיות שנתפסה בעיני מאיר כתג מגונה להתארגנות מפלגתית, ההתיישבות העובדת נותרה במחנה הפועלים כנושאת הילה מקודשת של חלוציות מבורכת. כבעבר, כל מהלך בעל תכנים והשלכות ארגוניות המתרחש בקרבה הוצג כמיועד לזקק ולזכך את האינטריגות ומאבקי הכוח הפנימיים ולא כאחד מביטוייהם. הציר הבולט של המאבקים הללו במישור המדיני-הבטחוני ובמישור האישי והארגוני בשנה הראשונה לקיומה של מפלגת העבודה היה ההתמודדות על הנהגת המפלגה בעתיד בין דיין לאלון. עימות זה, שרחש מאחורי הקלעים כבר לפני מלחמת ששת הימים, התחדד ונחשף בהדרגה במהלך שנת 1968. ביוני החליט אשכול בתמיכתה הנמרצת של מאיר למנות את אלון לשר הקליטה, משרד חדש שהוסכם להקים כפועל יוצא מהדיונים המתארכים על הסיכויים לקליטת עלייה מארצות המערב כאמצעי לשינוי המאזן הדמוגרפי בארץ-ישראל וכזרז לסיפוח זוחל של שטחים שנכבשו במלחמה. העברת אלון ממשרד העבודה למשרד הקליטה לא חוללה סערה; המשבר הפוליטי הפנימי במפלגת העבודה התעורר עקב החלטת אשכול להעדיף את יוסף אלמוגי על פני פרס בקידום יוצאי רפ"י ובשל החלטתו להוסיף לאלון את התואר 'סגן ראש הממשלה'. דיין ופרס הגיבו בהחרמת ישיבת לשכת המפלגה שכונסה לרון בנושא, בתואנה שהחלטה גובשה באופן הנוגד את מערכת ההיוועצות המוקדמת שהתקבלה על דעת הגורמים השותפים להקמת מפלגת העבודה בעת המשא-ומתן לאיחוד. לכאורה, לא ענייני פרוצדורה הטרידו את מנוחתם, אלא ההבהרה שמסר אשכול בישיבה:

78. פרוטוקול ישיבת חברי מפא"י לשעבר במזכירות מפלגת העבודה, 7.2.1968, אמ"ע 92-1968-24.

79. פרוטוקול לשכת מפלגת העבודה, 5.5.1968, אמ"ע. לעמדת ישעיהו ראו, למשל, ישראל ישעיהו, 'יחסי עדות במבחן התקופה', דבר, 5.1.1968.

'לגמרי לא מן הנמנע שאני יכול לבקש את סגן ראש הממשלה, שיקדיש יום או יומיים בשבוע לעניין הביטחון. במידה שאני יכול עכשיו – ואינני יכול הרבה, לא רק באשמתי, לדעת מה נעשה בענייני ביטחון, הרי מדובר בעניין רציני שמהווה מחצית תקציב המדינה'. בחירתו של אשכול להציג את מוקד המאבק על המינויים כמצוי בתחום הבטחוני היתה בגדר הטעיה, ודין לצורכי מחאה מדומה והזדהות חברית עם דחיקתו של פרס ניאות להיות שותף לה.⁸⁰ העוקץ של מהלך מינויו של אלון לסגן ראש הממשלה לא היה נעוץ ברצון לפצותו על קיפוחו (ועל נאמנותו) בשעת המאבק על משרת שר הביטחון בימי ההמתנה או בשאיפה להעניק לו עדיפות בהתמודדות בעתיד על ההנהגה, כפי שהוטעו פרשנים לחשוב בעת ההיא.⁸¹ ואכן מערכת הארץ נחפזה להעניק למאיר את 'פרס הגאונות בתכסיסי מדיניות פנים'.⁸² העוקץ היה בהיערכותם של ותיקי מפא"י לקראת הימים שיבואו לאחר אשכול, אבל בהקשר אחר לגמרי מזה שסברו אז הפרשנים. צמרת ותיקי מפא"י זיהתה נכונה שרגע המפתח יקרה עם מותו של אשכול, ובתקופת הביניים עלול דין להינשא על גלי הפופולריות שלו אל משרד ראש הממשלה. למניעת התרחשות כזאת הם נדרשו ליצור מבעוד מועד בלם מוסדי-פורמלי, שימלא תפקיד טכני ביסודו. עליו להיחשב באופן אוטומטי כזה שאליו מועברת זמנית ו'כבדרך הטבע' המשרה, עד שהממסד השולט ישלים בצנרת המנגנון, כמיטב אמנותו, את 'בישול' המועמד הראוי – מאיר. שרגא נצר הנעלב, שמצא את עצמו נדחק ממעורבות במלאכת 'המלכת המלכים' במפלגת העבודה, הודיע שבניגוד לדברי ספיר בשיבת סיעת המפלגה אין הוא מארגן בחשאי קבוצת חברים לטרפוד מינויו של אלון. נצר הכריז שאילו רצה לארגנם – היה עושה זאת בגלוי. מאיר, שהכירה היטב מנסיון העבר את צאן מרעיתה, העירה בסרקזם: 'לפי זה, אף פעם לא יהיה שום דבר'.⁸³

'שלום לכסא הרם'

מינויו של אלון אושר בממשלה והובא לידיעת הכנסת ב-1 ביולי.⁸⁴ שלושה ימים לאחר השלמת המהלך הזה, ב-4 ביולי, מסרה מאיר לאשכול מכתב ובו הודיעה לו שתסיים את תפקידה כמזכירת המפלגה ב-1 באוגוסט.⁸⁵ בד בבד ציינה, שאין היא פורשת 'למנזר

80. פרוטוקול לשכת מפלגת העבודה, 14.6.1968, אמ"ע.

81. ראו, למשל, דב גולדשטיין, 'גולדה פרעה לאלון התחייבותה ממאי 1967', מעריב, 14.6.1968; יואל מרוקס, 'הנעלם: משה דיין', הארץ, 17.6.1968.

82. 'מיום ליום: שעת הכרעה לשותפים בקואליציה', הארץ, 16.6.1968.

83. פרוטוקול לשכת מפלגת העבודה, 14.6.1968, אמ"ע.

84. דברי הכנסת, 52, 1.7.1968, עמ' 2471.

85. מ' שמריהו, 'ג' מאיר: התפטרותי – סופית', מעריב, 9.7.1968.

הפוליטי' ובכוונתה להמשיך לפעול במוסדות המפלגה ולכהן כחברת כנסת (משמע להישאר מועמדת אפשרית לראשות הממשלה). על הצעת עמיתיה שתוסיף לשמש מזכירת המפלגה עד הוועידה ערב הבחירות לכנסת בנובמבר 1969 השיבה מאיר, שאף-על-פי שאין זה יפה להגיד, אין היא מרגישה שמילאה את תפקידיה הקודמים בכישלון חרוץ. תמיד, ציינה, ראתה את עצמה כאיש של צוות המבצע עבודת צוות, והוסיפה:

אינני יכולה להגיד – אם אני רוצה להגיד את האמת לעצמי – שאני הולכת מהמפלגה באותה הרגשה שהלכתי בתפקידי הקודמים. זאת לא תהיה אמת, ואיני מוכנה להוסיף חטא על פשע, וגם לשקר. בלב כבד כזה לא נפרדתי מאף תפקיד בחיי. איני מאשימה אף אחד. היות ואני מהמעטים בארץ שאינני כותבת יומן, מה שהיה צריך להיות כתוב ביומן, חלק כתוב בלבי, חלק בוודאי נשכח. אני אף פעם איני מצטערת על מה שנשכח. לעתים קרובות אני מצטערת על מה שאני זוכרת.⁸⁶

מאיר ניצלה את ההזדמנות להיפרע בשאט נפש מעורך הארץ גרשום שוקן ומהעיתונאי יואל מרקוס, שיום לפני כן ייחד לפרישתה מאמר בוטה ובו פסק שאין הגדרה מוטעית מהמימרה שדבקה במאיר לאורך הקריירה הפוליטית שלה, שהיא 'הגבר היחיד' בממשלה. כבואו לחבוט בדימוי המרכזי של מאיר – הנשיות המשלבת אימהות מטבחית רכה עם קשיחות ונחישות בשיח עם בעלי דברה, שהיא השכילה בדרכה להפכו לנכס פוליטי מעורר השראה ויראה בו בזמן⁸⁷ – לא בחל מרקוס בניסוחיו. לרבריו, 'מאיר היתה אשה בכל דרכה הציבורית. אשה בקנאותה, בשנאותיה, באהבותיה, בכשלונותיה ובהצלחותיה. [...] לא פעם תהו עסקנים על השאלות מדוע אשה חכמה ונבונה כגברת מאיר זורה סביבה שנאה כה רבה'. מרקוס גרס כי המכנה המשותף היחיד בין עמדותיה הציבוריות השונות הוא 'שנאתה או יראתה מפני קבוצת הצעירים שצמחה בתחום הממלכתי תחת כנפיו של בן-גוריון'. אף שיצריה גברו על שיקוליה הציבוריים, התנחם מרקוס בכך שנסיון העבר מוכיח, שהנוטש את רסן השלטון הפורמלי נדחק לקרן זוית, ולכן מעתה יתנהלו מאבקים בלי מתח ושנאה אישיים.⁸⁸ גם לעת פרישה לא נלאתה מאיר מהתכתשות עם שוקן ועיתונו: 'לא על פיו אני חיה; לא על פיו חייתי בארץ; לא על פיו עשיתי מה שעשיתי. היו לי מורי דרך אחרים'. את תפיסתה בשנת העשרים לקיומה של ישראל את הסימביוזה הייחודית שנוצרה בין מפלגת השלטון – ומובן שמבחינתה עדיין זו היתה מפא"י – לבין המדינה, הגדירה בלי כחל וסרק: 'נחוץ איזה גוף גם לביצוע. וכך על כל צעד ושעל: בביטחון, במדיניות, בכלכלה. בכל דבר. לא יכול לקרות שום דבר במדינה הזאת בלי המפלגה הזאת. אשרינו שזוהי המפלגה! אינני מקבלת את הדיבור שעל ידי כך ישנה איזו התנגשות של אינטרסים.

86. פרוטוקול לשכת מפלגת העבודה, 11.7.1968, אמ"ע.

87. אניטה שפירא, 'גולדה: נשיות ופמיניזם', יהודים, ציונים ומה שביניהם, תל-אביב תשס"ה, עמ' 197-208.

88. יואל מרקוס, 'היי שלום גב' מאיר', הארץ, 10.7.1968.

לא נכון! זהו אינטרס אחד, ואי אפשר לפצל אותו.⁸⁹ המפלגה היתה בעיניה זהה עם המדינה בראש ובראשונה בזכות הנסיבות ההיסטוריות שהביאו להקמתה. ברם, בתקופת כהונתה כמזכירה לא היה מובן מאליו שהמפלגה תוסיף לשמר את המונופול על עמדות הכוח העיקריות ועל גמישותה ליצור מזיגה בין הנצחת הסדרים מבניים מוסדיים לבין אוריינטציה דינמית החותרת לגידולם המתמיד באמצעות קליטת קבוצות ויסודות חדשים שהתפתחו בחברה במרוצת הזמן, ושיהיו נכונים לכוף עצמם להנהגתה. זהות האינטרסים של המפלגה השלטת ושל המדינה הלכה ונשחקה במחצית השנייה של שנות השישים. במצב שצומצם בהדרגה כושרה של המפלגה להתמודד בעילות עם בעיות חדשות, הועצם במידה יתרה מעמדה האישי של מאיר במציאות הישראלית. מכוח אישיותה ודמותה הדומיננטית היא ייצרה בנוכחותה ובפועלה מעין סוג של תחליף לחוכמה הקולקטיבית המפלגתית, שהשכילה להוליך עד אז את היהודים בארץ להשגת יעדיהם.⁹⁰

הכרזתה של מאיר על פרישתה מתפקיד מזכירת המפלגה הובנה כמתן לגיטימציה לניהול פומבי של המאבק על ירושת הנהגת המדינה. היא דחתה על הסף את הרכילות, המרושעת כהגדרתה, שפורסמה בעיתונות וניסתה לסכסך בינה לבין חברים שהלכה עמם יחדיו עשרות שנים, כלומר אשכול, והכחישה שפרישתה נובעת מרצונה לסלק מתפקידו ולמנות במקומו את אלון.⁹¹ ובכל זאת עוררה פרישתה תמיהה, כפי שניסח שלום רוזנפלד בנימה מחויכת עם קורטוב ידוע של אמת פוליטית: 'ידי המאירולוגים מלאות עבודה בימים אלה בפענוח התעלומה: נגד מי התפטרה?'.⁹² האפשרות שמאיר מכשירה את עצמה לרשת את אשכול כמעט לא נזכרה בדיווחים על פרישתה, עד שבהודמנות אחת אף מצאה לנכון לסנוט במראייניה, האין הם חושבים שהיא רוצה להיות ראש הממשלה.⁹³ הספקולציות העיתונאיות שככו בהדרגה, והזרקור הפוליטי הופנה לחיפושי היורש למאיר. ב-1 באוגוסט נבחר ספיר למזכיר מפלגת העבודה. מאיר הבטיחה לו שזהו 'תפקיד קל, טוב ונעים', וחתמה את פרקי חייה כמזכירת המפלגה בסגנונה הייחודי: 'עלי להגיד שלום לכסא הרם שלי'.⁹⁴

89. פרוטוקול ישיבת חברי מפא"י לשעבר במזכירות מפלגת העבודה, 1.8.1968, אמ"ע (ההדגשה במקור).
90. ראו בהקשר הנדון: שמואל נ' אייזנשטרט, החברה הישראלית: רקע, התפתחות ובעיות, ירושלים תשכ"ז, עמ' 286, 295-296.
91. פרוטוקול מזכירות מפלגת העבודה, 18.7.1968, אמ"ע; יואל מרקוס, 'קרירותו של אשכול לגולדה', הארץ, 14.7.1968.
92. שלום רוזנפלד, 'אצלנו...', מעריב, 19.7.1968.
93. ראו: 'גולדה מאיר: אני חושבת שאשכול צריך להיות ראש ממשלה גם בקדנציה הבאה', ידיעות אחרונות, 26.7.1968.
94. פרוטוקול ישיבת חברי מפא"י לשעבר במזכירות מפלגת העבודה, 1.8.1968, אמ"ע; פרוטוקול מזכירות מפלגת העבודה, 1.8.1968, שם.

סיכום

גולדה מאיר מילאה בהצלחה רבה את תפקיד מזכיר מפא"י. אילו נכשלה בתפקידה או למצער עוררה היסוס בשררות המפלגתיות הפנימיות – על אישיהן, מוסדותיהן ושלל האינטרסים והמאבקים הרעיוניים והכוחניים הרווחים בהן – בנוגע לדומיננטיות שלה בהכוננת סדר היום וקביעתו, הדבר היה מנוצל לדחיקתה אל ירכתי המערכת הפוליטית. ואולם היא מצאה את עצמה בתום כהונתה עומדת הכן על עמדת הזינוק, בלי מתחרה של ממש, לקראת בחירתה לראשות הממשלה. בתקופת כהונתה היא התמודדה עם ארבעה אתגרים מרכזיים: שיקום מפא"י לאחר פרישת רפ"י בהנהגתו של בן-גוריון, בכורתה של הנהגת מפא"י בשבועות ההמתנה ערב מלחמת ששת הימים, המכשולים שארכו בדרך לייסוד מפלגת העבודה והתפקוד תחת עול מצבה הבריאותי. בהתמודדותה עם אתגרים אלה היא נחלה גם מפלות וידעה ימים של אכזבה ונסיגה, שהשתקפו במעמדה, במידת השפעתה ובדימויה בחיים הפוליטיים. אבל בזכות אופייה העיקש והנחוש, בצד נסיונה רב-השנים ומערכת הקשרים הענפה שטיפחה, היא השכילה להפגין יכולת יוצאת דופן לכצר מעימות לעימות את נוכחותה כאישיות מפתח, המשמשת צומת שאין בלתו לקידום או לטרפור מהלכים בזירה הציבורית הישראלית.

בדצמבר 1967 נשאלה מאיר בריאיון עיתונאי מהו 'האני מאמין' שלה בחיים הפוליטיים. היא השיבה בפתוס: 'צלם האדם. תנועה וחברה שאינם שומרים על צלם האדם, אין להן זכות קיום בעיני. בסוף כל הדברים, כבוד האדם הוא חשוב מכל. בלי האדם אין שום דבר'.⁹⁵ ב-26 בפברואר 1969 נפטר אשכול. חודש לפני כן שלח בן-גוריון למאיר מכתב בן 34 עמודים ובו שחזר בפעם המי יודע כמה את נפתוליו עם 'האמת' בשנים האחרונות, עם קורות חייו ועם יורשיו בתפקיד ראש הממשלה. בפתחתו ציין, שיש לה 'חלק לא קטן בהידרדרות המוסרית' של הנהגת מדינת ישראל. המכתב נחתם בנימה כמעט מפויסת ובה בעת פטרונית. בן-גוריון הודה שיש לה גם 'תכונות נעלות, מוסריות', והביע אמונה וביטחון שתכונות אלה עדיין חיות בתוכה 'ואין הדאגה לקדנציה דאגתך היחידה שלך'.⁹⁶ בכך שם בן-גוריון את עצמו במעמד של 'זקן שבט', המעביר את שרביט ההנהגה לבאה בתור. ב-7 במרס בחר מרכז מפלגת העבודה את מאיר למועמדת לתפקיד ראש הממשלה, והיא הודיעה על קבלת 'דין התנועה'. כעבור יומיים הטיל עליה הנשיא שזר את הקמת הממשלה. בערבו של אותו היום השתתפה מאיר בכנס של צעירי מחוז איחוד הקבוצות והקיבוצים במפלגת העבודה. בתגובה לדברי מוקי צור, שתזהה על קנקנו של המונח 'דין התנועה' והגדיר את משמעותו כעבור מאיר כפועל יוצא מכך שהמפלגה היתה בשבילה ובשביל בני דורה 'בית', היא אמרה:

95. רפאל בשן, 'ראיון השבוע עם ח"כ גולדה מאיר', מעריב, 22.12.1967.

96. מכתב בן-גוריון למאיר, 29.1.1969, אב"ג, חטיבת התכתבויות.

אני לא ראיתי את עצמי, ובני דורי היו כמוני ולא ראו את עצמם, כחבר מפלגה, אבל גם סתם בן-אדם. כל חיינו היו שקועים במפלגה. זאת היתה החברה, וזה היה המקום שנפגשים עם חברים, וזה היה המקום שמתווכחים. לא היו חיים אחרים, לא היתה חברה אחרת. זה היה בית. לפעמים בית סוער, לפעמים בית מלא רוגז, לפעמים בית דולף, מתמוטט, בית שהטיח בו נופל, אבל בכל זאת בית. אין בית אחר. לא עמדו לבחירה אולי בית יותר נעים, בית יותר מרוהט. זה היה הבית. מטבע הדברים, מה שהבית הזה החליט, חברים קיבלו את הדין ונשארו במשפחה.⁹⁷

97. פרוטוקול כנס צעירים: מחזור איחוד הקבוצות והקיבוצים, 9.3.1969, אמ"ע 90-1969-15-2.